

TEKEZÂDE MEHMED SAİD’İN “DURÛB-I EMSÂL-İ TÜRKİYYE YÂHÛD ATALAR SÖZÜ” İSİMLİ ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sagıp ATLI*

ÖZ

Atasözleri bir milletin düşünce yapısı, yaratıcılığı, kıvrak zekâsı ve kültürel katmanları gibi birçok konuda bilgi içeren halkın ortak ürünü olan kalıplaşmış sözlerdir. Anonim bir özelliğe sahip olan atasözleri, günlük konuşma dilinde ve yazılı eserlerde kullanılması bakımından yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Birçok kişi tarafından derlenip kitap olarak yayınlanan atasözlerinin bir bölümü de sözlü kaynaklar yoluyla günümüze kadar aktarılmıştır. Atasözleriyle ilgili yapılan çalışmalar arasında 19. yüzyılın sonlarında kaleme alınan Tekezâde Mehmed Said’in *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü* isimli eseri bulunmaktadır.

Bu çalışmada önce Tekezâde Mehmed Said’in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü* isimli eserin inceleme yapılmıştır. Eser incelenirken şekil özellikleri başlığında; eserin iç ve dış yapısı, şekil olarak metinlere hangi düzene göre yer verildiği, metinlerin hacim ve nazım birimi gibi özellikleri üzerinde durulmuştur. Yaratım-aktarım özellikleri başlığında; eserin nasıl meydana getirildiği, metinlerin hangi düzene göre sıralandığı, metin içinde kullanılan noktalama işaretleri, anlatım teknikleri, dipnot sisteminin nasıl kullanıldığı, metin içinde gönderme yapılan ifadeler ile bunun hangi şekilde yapıldığı ve atasözlerinin şiirlerde kullanılan örnekleri el alınmıştır. İnceleme içinde verilen metin aktarımında metne bağlı kalınmış, transkripsiyon işaretleri kullanılmayıp sadece uzunluklar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tekezâde Mehmed Said, Atasözü, Deyim, Durûb-ı Emsâl, Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü.

AN ANALYSIS OF TEKEZÂDE MEHMED SAİD’S WORK ENTITLED “DURÛB-I EMSÂL-İ TURKIYYE YÂHÛD ATALAR SOZU”

ABSTRACT

Proverbs are fixed expressions that embody the collective wisdom of a nation, reflecting its way of thinking, creativity, wit, and cultural layers. Possessing an anonymous character, proverbs occupy a wide range of usage both in daily speech and in written works. While many proverbs have been compiled and published as books by various individuals, a significant portion has been transmitted to the present day through oral sources. Among the studies conducted on proverbs, one noteworthy work is *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü*, written by Tekezâde Mehmed Said at the end of the nineteenth century.

In this study, after providing information about the life and works of Tekezâde Mehmed Said, an analysis of his work *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü* is presented. Under the heading of “formal characteristics,” the study focuses on both the internal and external structure of the work, the organization of the texts, and such aspects as the length and verse units of the texts. Under the heading of “creation and transmission features,” it examines how the work was produced, the order in which the texts are arranged, the punctuation marks and narrative techniques employed, the use of footnotes, the forms and functions of references within the text, and examples of proverbs incorporated into poems. In the transcription of the texts within the analysis, the original text was strictly followed; transcription symbols were not used, and only vowel length was indicated.

Keywords: Tekezâde Mehmed Said, Proverb, Idiom, Durûb-ı Emsâl, *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü*.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 02.11.2025

Yayına Kabul Tarihi: 16.03.2026

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, MANİSA, ORCID: 0000-0003-2692-5194, e-posta: atlisagip@gmail.com.

Giriş

Dünyadaki bütün ulusların ve ulus hâline gelemeyip tarihin ilk çağlarında kavim olarak görünen toplulukların tamamının atalarından kalmış sözleri vardır. Bu sözlerin arasında atasözleri önemli bir yere sahiptir. Toplum niteliği kazanmış her insan topluluğunda bulunan atasözlerinin geçmişinin insanlık tarihinin başladığı çağlara kadar uzandığı söylenebilir (Oy, 1972, s. 6). Başka bir ifadeyle dilin oluşmaya başlamasıyla birlikte atasözlerinin de ortaya çıkmaya başladığı düşünülebilir (Ercilasun, 2020, s. 51).

Atasözleri, bir milletin düşünce yapısı, yaratıcılığı, kıvrak zekâsı ve kültürel katmanları gibi birçok konuda bilgi içeren halkın ortak ürünü olan kalıplaşmış sözlerdir. Anonim bir özelliğe sahip olan atasözleri, günlük konuşma dilinde, manzum ve mensur her türlü yazılı eserlerde kullanılan bir tür olması bakımından yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Bu sebeple atasözleri birçok kişi tarafından derlenip kitap olarak yayımlanırken bir bölümü de sözlü kaynaklar yoluyla günümüze kadar aktarılmış ve aktarılmaya da devam edilmektedir (Aksoy, 1988, s. 131).

Her ulus tarafından kullanılan atasözleri, her dilde, tarih ve coğrafyaya göre değişen farklı isimlerle adlandırılmıştır. Farsçada “pend”, Latince ve Fransızcada “proverbe”, Yunancada “parabol” ve Arapçada “mesel” terimleri atasözleri yerine kullanılmıştır. Türkçe olarak yazılmış 11. yüzyıla kadar olan eserlerde “sav” terimi kullanılırken bu yüzyılda kaleme alınan *Kutadgu Bilig*’le birlikte “sav” yerini “mesel” terimine bırakır. Bu terim “darb-ı mesel, durûb-ı emsâl” olarak özellikle Tanzimat dönemi eserlerinde kullanılmıştır. Türkçede atalarsözü terimi ise edebî olarak 15. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış ve daha sonra da konuşma dilinde yerini almıştır (Oy, 1972, s. 3-4).

Atasözleriyle ilgili yapılan çalışmaların özellikle Tanzimat’tan sonraki dönemde arttığı söylenebilir. Tanzimat’tan sonra dili sadeleştirmek, edebiyata halkın yararını gözeten bir öğreti aracı niteliği vermek amacıyla bazı aydınlar halk kültürünün öğretici ürünleriyle ilgilenmeye başlamışlardır. O dönemde Şinasi, Ahmet Vefik Paşa gibi yazarların atasözlerini derleme, inceleme ve yayınlama faaliyetleri bulunmaktadır (Boratav, 2000, s. 15-16). Bu dönemde atasözleriyle ilgili yapılan çalışmalar arasında 19. yüzyılın sonlarında kaleme alınmış olan Tekezâde Mehmed Said’in *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü* isimli eseri yer almaktadır.

Bu çalışmada önce Tekezâde Mehmed Said’in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü* isimli eserinin incelemesi yapılmıştır. Önce eser hakkında tanıtıcı bilgi verilmesinin ardından metinlerin incelemesine geçilmiştir. Metinler; şekil özellikleri ve yaratım-aktarım özellikleri olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir. Şekil özellikleri başlığında; eserin iç ve dış yapısına, metinlerin hangi düzene bağlı olarak yer verildiğine, metinlerin hacim ve nazım birimi gibi özellikleri üzerinde durulmuştur. Yaratım-aktarım özellikleri başlığında; eserin nasıl meydana getirildiği, metinlerin hangi düzene göre sıralandığı ve bu düzen içindeki dağılımları, metin içinde kullanılan noktalama işaretleri, anlatım teknikleri, dipnot sisteminin nasıl kullanıldığı ve dipnotların açıklamaları, metin içinde gönderme yapılan ifadeler ve bunun hangi şekilde yapıldığı ve atasözlerinden şiirlerde kullanılan örnekleri el alınmıştır. İnceleme içinde verilen metin aktarımında metne bağlı kalınmış, transkripsiyon işaretleri kullanılmayıp sadece uzunluklar belirtilmiştir.

1. Tekezâde Mehmed Said'in Hayatı ve Eserleri

Tekezâde Mehmed Said, 1870 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 1898'de Sanâyî-i Neffise Mektebi'ni birincilikle bitirmiştir. Okulda Osmân Hamdi Bey, Zonaro, Guillemet gibi oryantalistlerden resim dersi almıştır. 1908'de Kabataş Sultânîsi'nde resim öğretmenini olarak göreve başlayan yazar, öğretmenliğin dışında yayın faaliyetlerinde de bulunmuş ve Osmanlı Ressamlar Cemiyeti dergisinin yayımlanmasına öncülük etmiştir. İlk dönemlerinde Fransız izlenimcileri ve natüralistlerinin etkisiyle eserler ortaya koyan Teke-zâde, sonraki çalışmalarını portre üzerinde yoğunlaştırmıştır. Meşhur resimleri; Testili Kadın, İhtiyar Yahudi, Sahilde Küfeli Kız ve Bir Derviş'tir. Tekezâde, 1913 yılında vefat etmiştir (Tailaiti, 2019, s. 23; URL-1).

Tekezâde Mehmet Said'in "*Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü*" ve "*Tataristan-ı Çini'de Bir Cinayet*" olmak üzere iki eseri bulunmaktadır. Eserleri hakkında sadece tanıcı bilgi verilmiştir.

Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü: Bu eserle ilgili geniş bilgi çalışmanın ikinci başlığında verilmiştir.

Tataristan-ı Çini'de Bir Cinayet: Tekezâde Mehmed Said eserin yazılış tarihini, "20 Haziran 1305" olarak belirtir ve bu tarih de Miladi 1889'a denk gelmektedir. Eser, Türkiyye Kütüphanesi'nin sahibi "Mehran" tarafından kaleme alınmıştır. İlgili eser, Maarif Bakanlığı'nın izniyle Kostantiniye'deki Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda 1310 (1894/1895)'da basılmıştır. Kitabın ilk sayfasında yayıneviyle ilgili şu bilgiler vardır: "*Artin Asadoriyan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul Bab-ı Ali Caddesi'nde numara: 52*". Eserin üçüncü sayfasında "*Bir İki Söz*" başlığıyla ön söze yer verilmiş olup eser toplamda 54 sayfadır (Tailaiti, 2019, s. 19).

Eser, kapağında ve girişinde "*Tataristan-ı Çini'de Bir Cinayet*" şeklinde başlıklandırılmıştır. Yazar eserin yazılış sebebini çalışmanın "*Bir İki Söz*" kısmında izah eder. Bu açıklamada; vatanın aydınlarının kalemi geliştikçe, aydınlar önemli eserler ortaya koydukça yazarın vicdanında bir eser yazma ihtiyacı hâsıl olur. Bu anlamda defterinde yer alan ve Çin tarafında meydana gelen büyük bir faciayı safsatadan uzak bir şekilde yazdığını ifade eden yazar, hata ve kusurlarından dolayı okuyucularından özür dilemekte ve özrünün kabul edileceğini de ümit etmektedir. Yazarın ön sözde belirttiği üzere eserin konusu yaşanmış bir hayattan alınmış olup bu hadisenin kaynağı, eserin başlığında yer alan cinayete dayanmaktadır (Tailaiti, 2019, s. 20).

2. *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü*

"*Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü*" isimli eser, Tekezâde M. Said tarafından 1311'de Kasbâr Matbaası'nda yayınlanmıştır. Eserin dış kapağı ile iç kapağında bulunan bilgilerin büyük kısmı aynı olmakla birlikte birkaç noktada farklılık vardır. Dış kapakta aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

"Asır Kütübhanesi Küllüyâtı. *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü*. Cami ve mürettibi Tekezâde M. Saîd. 'Durûb-ı emsâl ki hikmetü'l-avâmdır, lisânından sâdır olduğu bir milletin mâhiyyet-i efkârına delâlet eder.' Şinâsi Merhûm. Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla Dersââdet (Kasbâr Matbaası) Bâb-ı Âli Caddesinde numara 20. Sâhibi ve nâşiri Asır Kütübhanesi sâhibi Kirkor. 1312"

İç kapakta bu bilgilerin dışında farklı olarak Şinasi'nin sözünden sonra "*5742 aded emsâli hâvîdir*" ifadesi bulunmaktadır. Yayın tarihi de dış kapaktakinden farklı olarak "1311" olarak

yazılmıştır. Eser “*İfâde-i Mahsûsa*” başlıklı üç sayfadan oluşan bir girişle başlamaktadır. Giriş kısmının ardından “Atalar Sözü” başlığından sonra elifba sırasına göre metinler aktarılmıştır. Çalışmanın yazılma ve basılma tarihlerinin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Giriş kısmının sonunda “*Fî 16 Mart sene 1308*” yazarken eserin iç kapağında “1311”, dış kapağında ise “1312” yazmaktadır. Çalışmanın son sayfasının üstünde “*Bahası 8 guruşdur*” ifadesi vardır. Sayfanın devamında ise “*Asır Kütübhânesi külliyyâtının şimdiye kadar neşr olunan eczâsı*” başlığı altında basılan kitapların “adedi, künyeleri, fiyatı (guruş)” şu sıralamaya göre verilmiştir: “1-Sultân Osman Gâzi-1; 2-Sultân Orhan Gâzi-1; 3-Fâtih Sultân Mehmed-1; 4-Sultân Selim-i Evvel-1; 5-Kânûnî Sultân Süleymân-1; 6-Yıldırım Sultân Bâyezîd-ı Evvel-1; 7-Dîvânçe-i Vecdî-1; 1- İlâ 11 ve 10 İlâ 17 Eser Kâmil Paşa-7; 12- Sultân Mehmed-i Sâlis-8; 13- Sultân Bâyezîd-i Sâni-1; 14-Hüdâvendigâr Gâzi-1; 18-Patates-1; 19-Esâtîr-1; 20- Çelebi Sultân Mehmed-1; 21- Sultân Selim-i Sâni-1; 22-Âyîneler-1; 23-Rehber-2; 25- Galatâtu'l-Avam-1; 26- İlâ: 34 Durûb-ı Emsâl-i Türkiye-8”.

2.1. Şekil Özellikleri

Eser, 384 sayfa olup giriş ve metin olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Çalışmanın altıncı sayfasından itibaren çift sayfaların sağ üst, tek sayfaların ise sol üst kısımlarında sayfa numarası verilmeye başlanmıştır. Tek rakamlı sayfaların üstünde parantez içerisinde “*Atalar Sözü*”, çift sayfaların üstünde ise “*Durûb-ı Emsâl-i Türkiye*” ifadesi yazmaktadır. Eserde dipnot kullanılan sayfaların en altında açıklamadan önce düz bir çizgi yer almaktadır. Bu şekilde metinle dipnot ayrımı yapılmıştır.

Eserde metinler tek sıra hâlinde sıralanmış fakat herhangi bir sıra numarası verilmemiştir. Tek satırı geçen metinlerin devamı alt satırda içeri girintili olarak yazılıp tamamlanmıştır. Şiir örnekleri tırnak içinde ve içeri girintili şekilde yazılmıştır. Bazılarında şiirin kime ait olduğu bilgisi en sol tarafta tırnak içinde belirtilmiştir.

Metinlerin çoğunluğu tek satır hâlinde ve sadece atasözü olarak aktarılırken bazı atasözleri ise şiir içinde kullanıldıkları gibi manzum olarak yazılmıştır. Bu metinlerin 65’i mısra, 204’ü beyit, 1 tanesi dördlük olmak üzere farklı nazım birimlerinden oluşmaktadır. Bazı şiirler birden fazla beyitten oluşmakta ve toplam 225 metin örneği vardır.

Eserde metinler elifba sırasına göre aktarılmıştır. Bu sıralamada metinlerin ilk iki harflerindeki alfabetik sıralama göz önüne alınmış ve bu ayrım da metinlerin arasında belirtilmiştir. En fazla metin “elif” harfi kategorisinde, en az metin ise “se” harfinde bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda harf sırasının metin içindeki dağılımı; “sayfa aralığı, metin sayısı, dipnot sayısı, örnek metin sayısı” ayrıntılı olarak verilmiştir. Tabloda örnek olarak verilen şiir parçaları bir kabul edilerek belirtilmiş, hane sayılarına yer verilmemiştir. Toplam 4612 metin tespit edilmiş olup yazarın belirttiği sayı ile bu rakam örtüşmemektedir. Fakat şiir parçaları arasında birden fazla atasözünün bulunduğu örneklerin olması bu farklılığın bir sebebi olsa da yazarın belirttiği toplam sayıya denk gelmemektedir. Ayrıca eserde Türkçe dışında 28 Arapça ve 5 Farsça atasözü ve deyim bulunurken 7 tane de Farsça şiir örneği vardır.

Harf Sırası	Sayfa Aralığı	Metin Sayısı	Örnek Metin Sayısı	Dipnot Sayısı	Harf Sırası	Sayfa Aralığı	Metin Sayısı	Örnek Metin Sayısı	Dipnot Sayısı
Elif	5-70	926	22	20	Dad	187-188	19	-	-
Be	71-95	328	11	6	Tı	189-202	177	7	3
Pe	96-98	30	1	-	Zı	203-204	14	-	-
Te	99-101	24	1	-	Ayın	205-222	195	20	7
Se	102-102	4	1	-	Gayın	223-228	58	4	3
Cim	103-106	43	-	-	Fe	229-237	91	6	4
Çe	107-114	105	-	3	Kaf	238-263	224	16	5
Ha	115-120	68	2	-	Kef-i Arabî	264-290	326	15	8
Hı	121-127	69	6	-	Kef-i Farisî	291-300	103	15	1
Dal	128-147	250	9	2	Lam	301-304	45	2	3
Zel	148-149	16	-	-	Mim	305-323	96	21	2
Re	150-152	26	3	-	Nun	324-336	123	16	2
Ze	153-158	56	4	2	Vav	337-341	61	5	1
Sin	159-168	123	5	-	He	342-359	230	14	1
Şın	169-172	42	3	-	Ye	360-384	345	9	9
Sad	173-186	170	7	-	Toplam		4387	225	82
Toplam metin sayısı							4612		

2.1. Yaratım-Aktarım Özellikleri

Sözlü gelenekten derlenen herhangi bir ürünü o topluluğun öz malı hâline getiren unsurlar arasında deyimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, kelime oyunları ile anlatının o topluluğa özgü gereçlerle şekillenmesi sayılabilir. Bunların dışında yerli ve millî unsurlar, bazı törensel inanç ve uygulamalarla belli bir kültür alanının dışında bulunamayan insan ve yer adları gibi farklı etkenler de anlatı tipinin özgünlüğünü belirlemektedir (Boratav, 1996, s. 53).

Bir edebî türün özgünlüğünü belirleyen, yaratım ve aktarımına olumlu ya da olumsuz biçimde etki eden birtakım unsurlar bulunmaktadır. Bunların başında bağlam, anlatıcı/icracı, dinleyici/seyirci, edebî türün karakteristik özellikleri, dil, icra/aktarma şekli (yazılı, sözlü, uygulamalı, görsel vb.) gibi özellikler gelmektedir.¹ Bütün bu özellikler metnin ortaya çıkmasını ve anlatıcı/icracının performansını etkileyen unsurlar arasındadır. Ayrıca bir türün yaratım ve aktarım özellikleri incelenirken eldeki malzemenin yazılı bir kaynaktan mı alındığı yoksa araştırmacının kendisi ya da bir başkası tarafından sözlü bir kaynaktan mı derlendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü derlemeyi yapan kişi, aktarıcı/icracının performansını da göz önünde bulundurarak metnin yaratım ve aktarım özelliklerini daha ayrıntılı ve tutarlı bir şekilde tespit edebilmektedir. Yazılı bir kaynağa dayalı yapılan bir inceleme ise yazıya aktaran kişinin muhtemel belirli müdahaleleri sonucu ortaya çıkan metni üzerinden bir değerlendirme yapılabilmektedir. Bu durum metnin belirli oranda da olsa bağlamından koparılmasına sebep olmaktadır (Atlı, 2020, s. 126).

Her edebî türün kendine özgü belli başlı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Atasözlerinde kısalık, düşüncüyü en az kelime ile en olgun biçimde vermek şaşmaz bir kuraldır. Kelimelerin seçiminde ve cümledeki yerlerini bulmalarında büyük bir halk kitlesinin yüzyıllarca süren zevki ve sağduyusu hakimdir. Bundan dolayı atasözündeki bir kelimeyi çıkartıp yerine başka bir kelime konulamadığı gibi sözcüklerin yerleri bile değiştirilemez.

¹ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Alan Dundes, "Doku, Metin, Konteks", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* 1, çev. Metin Ekici, haz. M. Öcal Oğuz- Metin Ekici vd., Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2006, ss. 58-77.

Ayrıca halkın günlük konuşma dilinde bulunan her türden kelimenin atasözlerinde yer alması onların daha kolay anlaşılmasını ve yaygınlaşmasını sağlamaktadır (Oy, 1972, s. 83-84).

Yazar, eserin giriş kısmında “*İfâde-i Mahsûsa*” başlığı altında şu bilgileri vermiştir:

“Ne kadar âlî bir devr-i terakkide, ne derece şaşalı bir dem-i saâdetde bulunduğumuzu anlamak için sâha-i zuhûra gelmek ve bu gelmekde bulunmak olan âsâr-ı âliye ve meşkûreyi luhâza-i dikkatden geçirmek kifâyet eder. İşbu âsâr-ı âliye yalnız matbûât cihetinden olmayup tekâmîl-i şubât-ı fûnûn ve sanâyiden tecellidir.

Eserden müessiren tezâhür edeceği tabîî bulunduğundan âsâr-ı müessesât mebrûre-i hâtıra sencide-i mîzân tedkîk edilince me’ser-i câlibü’s-şükrânı tarihiyyeyi tezyîn ve tevşîh eden ve icrâat müstahsene-i terakkiyât iktirânı umûmun inzâr-ı takdîr ve istihsânını celb eyliyen pâdişâh-ı kemâlât iktinâh hükümdâr-ı maâlî-penâh efendimiz hazretlerinin [3] ulûvv-i iktidâr-ı humâyûnu ictihâd-ı şehriyârânesi çehre-bürûz olur. Böyle o saf ferîştehâne ve kudret-i fârûkâneye mâlik olan bir cihâniyân celilüş-şâna mazhar olmanın ne derecelerde müstevcib-i muâdât bî-gâyât olduğunu tarîf ve izâh azâde-i ihtiyâcdır.

Umûm-ı Osmâniyân ve teba-yı zîr-destân-ı şâhâneleri kulları saâdet ve refâhiyet-i hâtıralarının hakk-ı şükrânını ifâ için her an teşmîr-i sâ’id ihtimâm ve gayret etmekde ve mesleği dâiresinde iktidârı dâhilinde ibrâz-ı âsâr-ı hürmet arzûkeş olmaktadır. İşte bu arzûyu sadâkat perveri ve ubudiyet gösterinin sevkine tebaiyetle durûb-ı emsâlî muhtevî olan şu risâleyi cem ve telfike ve âlim-i matbûât arzına cesâret aldım.

Yek nazarda hâiz-i ehemmiyet görülmeyen şu risâlenin [4] hâvi olduğu durûb-ı emsâllerde her biri ahlâk-ı beşeriyye ve fezâil-i tabiiyye nokta-i nazarından bakılır ise birer düstûr-ı ibretidir. Bu mülâhaza hemcinsimden bazılarının ve belki de birçoğunun hâdim-i istifâdesi olacağına dâir muharrir-i âcize bir itminân vermektedir. Herhâlde kâriin-i kirâmın mürüvvet hatâ-puşânelerine istinâd ederim. Fî 16 Mart Sene 1308. Tekezâde M. Saîd.”

Girişin sonlarında Tekezâde M. Said, halkı aydınlatmak için bu risaleyi yazdığını, metinlerin insanlık için ahlâkî değerler içerdiğini ve birçok kişinin bu metinlerden yararlanacağını düşünerek eserin önemini şu ifadelerle belirtmiştir:

“İşte bu düşüncelerle, halkı aydınlatıcı bu risaleyi bir araya getirip, basın aracılığıyla paylaşmaya karar verdim. Görünüşte önemsiz gibi görünen bu risale, aslında insanlık değerleri ve erdemler açısından bakıldığında önemli dersler içermektedir. Bu nedenle, hemcinslerimin ve belki de birçok kişinin bu yazıdan faydalanacağına dair içimde bir güven oluştu. Bu yazının, okuyanların hatalarını affetmesi ve doğruyu görmesi için faydalı olmasını ümit ediyorum.”

Eser meydana getirilirken noktalama işaretlerinden; “ünlem, nokta, virgöl, soru işareti, köşeli parantez, çift tırnak, parantez işareti, üç nokta” kullanılmıştır. Bazı cümlelerin sonlarında ise birden fazla noktalama işareti vardır. Örneğin “ünlem ve soru işareti, üç nokta ve ünlem, ünlem ve iki nokta” cümle sonlarında birlikte kullanılmıştır. Metinler aktarılırken bazı kelimelerin yanına daha kolay anlaşılması için parantez içinde eş ya da yakın anlamları veya yöresel kullanılışları verilmiştir. Metinde bu konuyla ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

“Aş taşınca *kepçe* (*kefçe*)ye baha olmaz.” [24]

“Altının kıymeti *kıtlığından* (*kaht*) neşet eder.” [35]

“Üç *nal* (*na’l*) ile bir ata kaldı işimiz!” [53]

“İkisini bir *kazana* (*kazgana*) koysalar kaynamaz.” [66]

“*Hamur* (*hamîr*) işine karışma!” [125]

“Saman *âlevi* (*ulvî*) gibi bir kere parladı.” [180]

“Zannetmediğin *kovuk* (*koğuk*)dan tilki çıkar.” [203]

- "Kediye göre fare *kıtlığı* mı (*kaht*) var?" [269]
"Akıl *kazanına* (*kazgan*) kepçe-i ikbâl lâzımdır!" [218]
"Amelsiz ilim, yağmursuz *bulut* (*bulut*) gibidir." [221]
"Filden korkmam lakin *zurna* (*zûrafa*)dan korkarım!" [237]
"Kantar elinde, *divit* (*devât*) belinde." [252]
"Kesemin *kâhya* (*kethüdâ*)sı yok?" [289]
"Lakırdı *kıtlığında* (*kaht*) asmaları budayım!" [303]
"Minâreyi çalan *kılıfını* (*gılâf*) hazırlar." [319]
"*Nâlıncı* (*na'leyn*) keseri gibi hep önüne yuntar!" [320]
"*Nerdiban* (*merdiven*) ayak ayak çıkılır." [326]
"Nefsine el verirse *borazan* (*boru-zen*) başı ol!" [329]
"*Hâvân* (*hâvan*)da su döğmeye benzer!" [342]

Metnin genelinde yer isimleri herhangi bir işaret kullanılmadan "*Aydın abasıdır, kısa kes. [32]*" örneğinde olduğu gibi yazılırken sadece "Tosya, Bozdoğan" iki yer ismi parantez içinde verilmiştir. Yer isimlerinin yazımında iki farklı kullanım olduğu görülmektedir:

- "Allah kuluna yürü dedikten sonra (Tosya)ya sâi eder." [38]
"El yumruğu yemeyen, kendi yumruğunu (Bozdoğan) armudu sanır!" [45]

Parantez işareti vurgulanmak istenen bazı kelimelerin belirtilmesi için de yazar tarafından kullanılmıştır. Metin içinde bu şekilde "hınk, velfecri, Hüvel-bâkî" kelimeleri için üç farklı kullanım vardır:

- "Kahve dövücünün (hınk) deycisi!" [261]
"Gözleri (velfecri) okuyor!" [297]
"Mezâr taşı gibi alnında (Hüvel-bâkî) mi olmalı?" [312]

Metin aktarımında dipnot sistemi de kullanılmış ve gerekli görülen yerlerde köşeli parantez içinde yıldız işaretiyle belirtilerek dipnot verilmiştir. Aynı sayfada birden fazla dipnot varsa sıralama karışmaması için yıldız sayısı arttırılmıştır. Eserde toplam 79 tane dipnot vardır. Bunların 58'i kelime açıklamaları, 20'si de Arapça/Farsça atasözlerinin Türkçe çevirileridir. Sayfa 152'de verilen bir dipnotun hangi kelimenin açıklaması olduğu metin içinde belirtilmemiştir. Bu dipnotun açıklaması "*Kuyu, çukur, hava almayan mahal.*" şeklindedir. Muhtemelen o sayfada yer alan "*Rüzgârlı havanın kuytusı, yağmurlu havanın uykusu*" atasözünde geçen "*kuytu*" kelimesinin açıklamasıdır. Aşağıda eserde geçen dipnotlar, verildiği atasözleriyle birlikte metindeki sayfa sıralamasına göre aktarılmıştır:

- Kırnak:** Müsin, ihtiyâr, kart, acemi câriye. "*Etle tırnak, ara yere giren kırnak.*" [9]
Arık: Nahîf, zebûn, lâgar. "*Arık etden yağlı tirit olmaz.*" [19]
Karı: Kocalık, ihtiyarlık. "*Er karır, gönül karımaz.*" [20]
Azık: Erzâk, gıdâ, me'kûlât. "*Azıksız yola çıkılmaz, azılı ile başa çıkılmaz!*" [22]
Esrik: Kızgın, kudurmuş. "*Esrik devenin çulu eğri gerek.*" [23]
Yüce: Mürtefi, âli, yüksek. "*Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar.*" [36]
El: Âhir manâsına olan "il" lafzından muhaffedir. "*El elin aynasıdır.*" [40]
Ulak: Alet, yardımcı, muâvin. "*El ulağım evde kalmış.*" [41]
Bidat: Kabîh, mekruh, çirkin. "*Elde âdet, bizde bidat mı?*" [42]
Sağdıç: Güveyin sağında giden yoldaşa ve gerdek gecesi gelin ve güveye hizmet eden kadına dahi tesmîye edilir. "*Emeği, sağdıç emeğine döndü.*" [46]
Düğün: Harmanda buğdayı başağından ayıran çakmak taşlı bir nevi âlet. "*İnsana düğün, deveye diken yarar.*" [49]

Sağnak: Serîü'z-zevâl; defâten şiddetle nüzûl iden ve tiz dinelen yağmur. “O bir sağnak idi, geldi geçdi.” [52]

Öz: Nefsi, zâtı, kendi, kalbi. “Öz ağlamayınca göz ağlamaz.” [55]

Uğrı: Sârik, hırsız, şâki, çöl harâmileri, yol, hat, iz, çizik. “Uğrı ol, harâmi ol, doğruluğu elden bırakma!” [55]

Öğüd: Nush, pend, cezm ü ihtiyât. “Öğüdünü dikkatiyle almış.” [57]

Sınmak: Kırılmak, bozulmak, ditmek, uyuşmak, sınmak. “Öküz öldü, kanı sındı.” [57]

Nacak: Tokmaklı büyük balta. Tahrifi “necek”dir. “Oldu olacak kırıldı nacak, daha ne olacak?” [58]

Ulanmak: Ulaş, karîb, muttasıl, koyulmuş. Bu cümlelerin manâsı: Tedbîr kâr etmedi, demektir. “Un koydum ulandı, su koydum sulandı.” [59]

Gedik: Köşe, bucak, geçid, boğaz, tepe. “Ay doğar dediğinden, insân utansın dediğinden!” [62]

Köftün: Keten, susam posası. “İneğe köftün verilmezse südü alınmaz.” [68]

Başmak: Ayakkabı, çarık, , pabuç. “Başmak balçıksız olmaz.” [74]

Pedavra: Rumcadan mehûzdur. Dam örtüsü için kiremid yerine müstâmel murabba tahta parçası, ince çam tahtası. “Baskısız pedavrayı el almazsa yel alır.” [75]

Bodur: Boysuz, kısa, cüce olan. “Bodur tavuk her gün piliç.” [89]

Aylakcılık: Gündelikle çalışan amele, serseri, haylaz. “Boş oturmakdan aylakcılık işlemek yeğdir.” [91]

Künde: Ayak bağı, köstek, tuzak. “Boğazında halka demir, ayağında günde var.” [92]

Bel: Bedâhet, zâhir, eşkâr, rûşen, hüveydâ. “Bol bol yiyen, bel bel bakar!” [93]

Çekdirme: Eskiden kürekle çekilen gemi, uzun, hafif korsan gemisi. “Çekdirmeyi gördüm imrendim, içine girdim iğrendim.” [109]

Musândıra: Kayın ağacı padavrasından yapılan müzeyyen doğrama vesâir. “Çingene çerkesinde musândıra arar!” [110]

Horyât: Kaba, terbiyesiz, dürüş. Rumcada “köylü” demektir. “Çingene düğünü, hoyrât derneği davulsuz olmaz.” [110]

Derilmek: Müzdehim, müterâkim, toplu. “Derile gelen, dağıla gider.” [131]

Yar: Uçurum, varta, dûzah; aldanup belâya uğramak. “Deveyi yardan uçuran bir tutam otdur.” [142]

Zülâm: Müflis, zügürd, müfrid makâmında zebânzeddir. “Zülâmın hâlini zügürd bilir.” [154]

Yunmak: Yumak, yıkamak, pak etmek. “Zeytuni yundurmazdan, tulumu yanaşdırma!” [157]

Bahar: “Dağlar misâfir almaya başladı.” [192]

Şitâ: “Dağlar her zamân misâfir almaz.” [192]

Dağ: Müteellim, mağmûm, mükedder; yâre, yânik, yakı aşmak, kızgın demirle yakmak, dağlamak. “Dağı bağ eden himmet dağı da sağ eder.” [192]

Yaba: Ayağın sürçmesi lisânın sürçmesinden efdâldir. “Abâ vakti âba alan, yaba vakti yaban alan aldanmamış.” [211]

“عثرة القدم اسلم من عثرة اللسان”: Harman savurmaya mahsûs ucu çatalla bir nevi kürek, diren, atgı. [211]

“Adû âkil hayır, men sadık câhil.”: “Âkil düşman, câhil dostdan hayırlıdır.” [213]

“عزمن قنع ونل من طمع”: “Kanâat sâhibi azîz, tama’ sâhibi ise zelîl olur.” [215]

Miskala: Kuyumcuların istimâl etdikleri perdaht ve cilâ âletidir; mühre ve mihek taşı. “Aklın miskalası ameldir.” [218]

“Înâyetü'l-kâdı hayr, men şâhid-i adl”: “Kâdının inâyeti şâhid-i âdilden hayırlıdır.” [221]

“عند الامتحان يكرم المرء او يهان”: “İmtihânda ya kazanılır yâhûd mahrûm kalınır.” [221]

“Gazabu'l-câhil fî kavle ve gazabu'l-âkil fî fiile”: “Câhilin gazabı sözünden, âkilin gazabı fiilindedir.” [225]

“غن القلوب يظهر على اللان والوجه”: “Kalblerin hyâneti lisân ve simâdan belli olur.” [227]

“غن المرء فى القرية وطن”: “Zengine gurbet vatan gibidir.” [227]

Fak: Kapan, tuzak. “Faka koyacak dane yok.” [230]

“فضوح الدنيا اهن من فضوح الاخرة”: “Dünyânın fenâlığı, âhiretin fenâlığından ehvendir.” [232]

“فى العجلة الندامة وفى التأنى السلامة!”: “Acele nedâmet, teennî-yi selâmetdir.” [237]

"فى رأس اليتيم بتعلم الحجا": "Yetimin başında hacamat öğretir." [237]

Yumak: Aslı "yuymak"dır. Yıkamak, temizlemek, tathîr etmek. "Kanı kan ile yumazlar, kanı su ile yuyarlar!" [242]

Gerdek: Gelin odası. "Kabağı yiye, gerdeğe girmesin!" [243]

Kaygu: Tasa, endişe, gussa, âlâm ü ekdâr. "Kasaba yağ kaygusu, geçiye cân kaygusu!" [247]

Kuzgun: Bir nevi iri ve siyâh karga. "Kuzguna sormuşlar ki; Güzel kimdir?... 'Yavrularımdır.' demiş." [257]

Kuşku: Korkmak, ürkmek, vahşet ve tahzîr etmek. "Kuşkulu uyku, evin bekçisidir." [258]

"كثرة التقرب الى الناس تحلب السوء": "Halk ile kesret ihtilât eden sû-i zânına dü-çâr olur." [266]

"كثرة اضحك تذهب الهية": "Çok gülmek muhabbet-i insâniyeyi izâle eder." [266]

Keş: keşmik, kuru yoğurd, yağız peynir. "Keş peynir bakışlı." [272]

"Küllî âtin karîb.": "Her gelecek yakındır." [277]

"إذا غلبه حب الدنيا لا تنفعه الموعظة": İnsân hasta olduğu vakit, taamdan lezzet alamadığı gibi akl ve şuûru alâyiş-i dünyeviyye ile muhtel olan kimseye de vaaz ve nasihat fâide vermez! [279]

"كماتدين تدان": "Alacaklı olduğun gibi verecekli de olabilirsin!" [279]

Torlak: Acemi, câhil, hovarda, genç. "Götürümden aksa, hiç yokdan torlak yeğdir." [284]

Kös: Bakır kap üzerine gerilmiş büyük deri. Gayrı menkul tabl. "Kös dinleyen davula kulak vermez!" [287]

"لا يغفل الحديد بالحديد": "Demir demirle ıslâh olunur." [302]

"ليس للحاسد الا حسد": Hasûd, tabiat hastanesinden başka bir şeye mâlik olmaz. [304]

"ليس بصباح الغراب يحبىء المطر": "Karganın bağırmasıyla yağmur yağmaz." [304]

Müfit: Bâd-ı hevâ, beleş, hasbî. "Müft olsun da zift olsun." [316]

Mûtâf: Kıldan ip kıran, çuval ve buna mûmâsil kıl işleri dokuyan, diken esnâf. Garâre, muytâb. "Mûtâfşâkirdi gibi geri geri gider." [321]

Yerinmek: Çekinmek, iğrenmek, istikrâh ve münâferet etmek. "Ne buldum sevinirim ne gaybetdim yerinirim." [332]

Ayıntab: Haleb'de Tilbeşâr kazasının merkezi bir şehridir. "Vardığı Ayıntab, yediği pekmez." [336]

"وعد الكريم الزم من دين الغريم": "Kerîmin vaadi, garîmin borcundan daha lâzımdır." [338]

Töre: Âdet, nizâm, usûl. "Her evin bir töresi var." [344]

Dombay: Manda, gav-ı mişî. "Yazın araması, kışın taraması olmasa herkes besler dombayı." [363]

Yanşag: Tatsız, kûze, lâfzen olan. "Yanşagın belini sağır бүker!" [368]

Tınmaz: Epsen, sükûtî. "Yanşagın hakkından tınmaz gelir!" [368]

Oran: Ölçü, mikyâs, endâm; yakışıklı, müeddeb. "Yalanı oran ile söyle!" [369]

"يغوص البحر من طلب اللالى": "İnci isteyen denize dalar!" [375]

Yeke: Dümen kolu. "Yekeyi elden kaçırmada, yeğinin paralandığını kaydetme!" [376]

Alıç: Üstün, gâlib. "Yine âşığı alıç oturdur." [378]

Yordam: Sürat, hareket, çâpüklük, edâ, ulvân. "Yordamsız elin kazası çok olur." [379]

Bayarmak: Zenginlemek, nüfûz ve itibâr sâhibi olmak. "Yoksul bayarsa çanağı bayarmaz." [381]

Eser oluşturulurken kullanılan yöntemlerden biri de atasözünün aynısı ya da benzerinin geçtiği metin içindeki diğer sözlere gönderme yapılmasıdır. Bu durum ilgili atasözünün sonuna parantez içinde () örneğinde olduğu gibi el işaretiyle gösterilmiştir. Parantez içindeki kelime gönderme yapılan sözün ilk kelimesi olduğu anlamına gelmektedir. Metin içinde 125 gönderme yapılan kelime vardır. Aşağıdaki tabloda metin içinde bu şekilde gönderme yapılan sözler ve örnekleri verilmiştir:

Göndermenin Belirtildiği Metin	Göndermede Kullanılan Kelime	Gönderme Yapılan Metin
"Atılan ok geri dönmez." [7]	merd	"Merd olanlar sözünün ola eri Çâre var mı ki sühân döne geri" (Atâyî) [311]

"Ateş ile pamuğun oyunu olmaz." [7]	el-hazer	"El-hazer sûz-ı derûnumdan amân yaklaşma Âteşin penbe ile olmaz oyunu zîrâ" (Vâsıf) [41-42]
"Aç olan kılıca sarılır." [9]	itmez	"İtmez gürisnegân-ı heves gamzeden hazer Meşhûrdur kılıca sarılır dimişler aç" (Hâtem) [64]
"Acı acıyı basdırır." [11]	sûfî	"Sûfiyi sâki-i bezm etmededir cân-e-i sâfa Basdırır derler acı acıyı meşhur mesel" (Hâtem) [183]
"Adamın kıymetini adam bilir." [13]	kadr	"Kadr-i dürr ü gevheri âlem bilir Âdemi amma yine âdem bilir" (Şeyh Gâlib) [244]
"Aralarından su sızmaz." [16]	kirpiklerimin	"Kirpiklerimin hâli harâb oldu yasımla Su sızmaz iken bir nice dem aralarından" (Ulvî) [292]
"İrs olur mu âb-ı vicdân hüneri İlmidir necl-i ümidin pederi" (Sünbülzâde Vehbî) [19]	babadan	Babadan mal kalır, kemâl kalmaz! [71]
"Az tama' çok ziyân getirir!" [20]	sabrim	"Sabrim tükenmesin der iken gitdi nakt-i cân Ulvî ne çâre az tama' çok ziyân eder" (Ulvî) [178]
"Ağaç yaş iken eğilir!" [26]	eğri dikilen	"Eğri dikilen tâze nihâl, büyürse doğrulmak mahâl" [33]
"Ağacın meyvedârına atarlar taşı!" [26]	makâl	"Makâlî ta'n-ı câhilden ne gam erbâb-ı ırfâna Atarlar taşı elbette dirahî meyvedâr üzre" (Makâlî) [317]
"Ağzıyla kuş tutsa yine bilinmez!" [27]	kalb	"Kalb-i dervîşe tokunma hazer et Fukarâdır diye hüsn-i nazar et Çok olsa cezbese min-indillâh Etme meczûba hakâretle nigâh Biliriz ağzı ile kuş kapamaz Âdemi yıksa da anlar yapamaz" (Sünbülzâde Vehbî) [249-250]
"Ağzının kaşığı değil." [28]	sâğar	"Sâğar-ı zerrin cem-i kâm-kâr Kaşık mı ağzının ey tâb-kâr" (Atâyî) [158]
"Ak akçe kara gün içindir" [29]	figânî	"Figânî yaşını tök rûz-ı hecr-i zülfünden Ak akçe kara gün için denir meseldir bu" (Figânî) [233]
"Eğri dikilen tâze nihâl, büyürse doğrulmak mahâl." [33]	ağaç yaş	"Ağaç yaş iken eğilir!" [26]
"Ekmeğini taşdan çıkarmak." [34]	tıfl	"Tıfl hakkâ ki dedim çekme fikir yayını var Er olan ekmeğini taşdan çıkarır dedi o yâr" (Sâfî) [196]
"Alnım açık, yüzüm pak!" [40]	merd	"Merd odur kim ola ehl-i mezâk Gül gibi hem alnı açık yüzü ak" (Atâyî) [311]
"El için kuyu kazan, en ebetde kendi düşer!" [41]	kaz	"Kazdığı kuyuya düşer hışmınan Çoğun ider kendi tûfengi helâk" (Atâyî) [240]
"Eline su dökemez." [44]	bu âb- dökemez	"Bu âb u tâb ki vardır cemâl-i pâkinde Eline su koyamaz âfitâb-ı hûrşîd" (Pertev Efendi) [89] "Dökemez su eline çeşme-i mihr-i rahşân Viremez dilberimin destine nâhid leğen" (İzzet Mollâ) [139]
"Ev alma komşu al!" [51]	hâne	"Hâne alma kendine hemsâye al" [122]
"Ev yap, ev yıkmak!" [51]	elbette olur	"Elbette olur ev yıkanın hânesi virân" [41]
"Üzümünü ye de bağıni sorma!" [55]	koca	"Koca iblis ise ıslık demedi Yemişini ye ağacın sorma dedi" (Atâyî) [253]
"Üzengi parladan." [55]	afv	"Afv ederse vaz-ı küstehânemi şâirlere Bir üzengi parlatayım ki kamaşsın gözleri" (Vâsıf) [217]
		"Aşk toz kondurmaz ol kaş-ı kemânın fevkine

"Üstüne toz kondurmaz." [55]	aşk	"Tîr-i âhım çıksa şast-ı lâ-mekânın fevkine" (Kâzım Pâşâ Merhûm) [216]
"Usta hırsız ev sâhibini basdırır." [55]	kahr	"Kahr-ı dehr ile olup tûtî-i garâbe hem-nişîn Yine davâyı garâb eyler garâbet bundadır" (Nevâî) [261]
"O nûshânın ez de suyunu iç!" [59]	nûshan	"Nûshan maraz-ı aşka ilâc eylemedi hiç Ey şeyh-i kerâmet-fürûş ez de suyun iç" (Sâbit) [327]
"Oyunun sakalı bitdi." [60]	kâm	"Kâm alup ol iki meliklerden Zevki aşurdılar feleklerden Lubede bâz-ı hatt-ı bî-bedel Geldi bitdi bu oyunun sakalı" (Atâyî) [264-265]
"Ayağını yorganına göre uzat!" [61]	kişi-yorgana	"Kişi yorgana göre lâzım uzakmak ayağın Beli dest-i buhalâ ne uzanur ne kısılır" [275] "Yorgana göre kim ki uzatmazsa ayağı Bir lahzacık olsun göremez zevk-i ferâğı" (Halil Edîb Beğ) [379]
"İp takmadı." [63]	dir	"Dirdi kim efendi hiç bakma Cevher-i eşk-i çeşme ip takma" (İzzet Mollâ) [144]
"İşden artmaz, dişden artar!" [65]	dâimâ	"Dâimâ mu'tim olan men'im olur Mükerrerrem olmaz mı o kim mükrim olur Dişden artar demeden asl-ı merâm Eylemekdir fikrâyı it'âm" (Sünbülzâde Vehbî) [128]
İşi altın oldu. [65]	Latîfî	"Latîfî ekserine makrûn oldu Müşterinin işi altın oldu" (Atâyî) [302]
Babadan mal kalır, kemâl kalmaz! [71]	irs	"İrs olur mu âb-ı vîcdân hüneri İlmidir necl-i ümidin pederi" (Sünbülzâde Vehbî) [19]
"Başında kavak yeli eser." [73]	ne çiçek	"Ne çiçekdir biliriz tâze fidân Çok filiz aşladılar ana cihân Kuru ağaca bulaşdırmam kan İşte başında kavak yelleri var" (Fâzıl) [332]
"Başını taşdan taş urdu." [73]	gark	"Gark olup çeşmden akan yaşı Başını urdu taşdan taş" (Atâyî) [224]
"Başı göğe erdi." [74]	perçem	"Perçem dilbere benzer diyeni sünbül-i bağ Göğe erdi başı gör ana olan enâmı" (Surûri-i Sâni) [97]
"Bal da bir, bahası da bir." [76]	aselle	"Aselle la'lini tebdîl ederse bakkal al O tıfl-ı işve-nümâ balsa bahası da bal" (Hâtem) [215]
"Balık kılçığıdır, boğazda kalır!" [77]	mîri	"Mîri malı balık kılçığı gibi boğazda kalır!" [322]
"Bir içim su!" [79]	âlem-aceb	"Âlem-i âb letâfetde bir içim sudur Rind deryâkeş bezm-i meye âb-ı rûdur" (Haşmet) [209] "Aceb binâsı güzel tarihi pak dil-cûdur Bu çeşme-sâr-ı letâfetde bir içim sudur" (İzzet Ali Pâşâ) [211]
"Bir çiçekle yaz olmaz!" [80]	ziynet-gönül	"Ziynetsiz olarak kaldı hemân bir şimşir Bir çiçekle yaz olur mu bu meseldir farazâ" (Vâsıf) [157] "Gönül bir dağ ile fahr eyleme dağ üstüne dağ ur Meseldir gülşen-i âlemde bir gülle bahar olmaz" (İzzet Molla) [298]
"Burnu büyüdü." [90]	misk	"Misk-i revhi gibi çıkdı kahvesi ezhârın Yine burnu büyüdü gülşene zanbak taş atar" (Hâtem) [314]

"Boşa koysam dolmaz, doluya koysam almaz!" [92]	un kodum	"Un koydum ulandı, su koydum sulandı" [59]
"Cins cinse çeker!" [105]	el-cins	"El cinsü ile'l-cinsi yemîlü" [42]
"Çok naz âşık usandırır." [113]	meşhûr	"Meşhûr meseldir âşıkı çok nâz usandırır" (Fennî) [315]
"Hak söz acıdır." [117]	el-hak	(Gönderme yapılan söz tespit edilememiştir.)
"Haleb orada ise arşın burada!" [119]	mâlik	"Mâlik oldum burada ben hüner-i mümtaza İşte meydân-ı sühân gitmeyelim Şirâz'a Haleb anda ise bunda bulunur endâze İşte meydân-ı sühân gitmeyelim Şirâz'a" (Süleymân Fehîm) [306]
"Hâne alma kendine hemsâye al." [122]	ev alma	Ev alma komşu al! [51]
"Damlaya damlaya göl olur." [128]	katre	Katre katre âb-ı zâid âkıbet deryâ şevad [248]
"Doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı." [140]	un kodum	"Un koydum ulandı, su koydum sulandı" [59]
"Dilenci âlemde bir olsa, şükürle beslenilir." [146]	dedi dilber	"Dedi dilber eylemezdim pûse-i lalim diriğ Kand ile beslerdim olaydı eğer cerâr bir" (Fitnât) [143]
"Revâc bâdeye fart-ı yasağdır bâis." [152]	harîs olur	"Harîs olur kişi pek men olunduğu fiile" (Fâzıl) [116]
"Sermâyeyi kediye yükletdi!" [160]	ne revâ	"Ne revâ ırzı olan tüccâra Zammedip hileyi kesb ü kâra Çekerek fâide fikriyle ziyân Halk içinde ola hâli yamân Âkıbet alçak edip pâyesini Kediye yükle de sermâyesini Sonra dükkânına düşse fare Yarılıp başı ola sad-pâre" (Sünbülzâde Vehbî) [333]
"Sükût etmek gibi âlemde nâdâne cevâb olmaz!" [161]	cevâb	"Cevâbü'l-ahmak es-sükût." [105]
"Şecâat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler!" [170]	miyân	"Miyân-ı güft ü gûda bed-meniş ihâm eder kıymet Secâat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler Muvâfıkdır yine elbet mizâca şive-i hikmet Tabibin olsa da kizbî marîzin sıhhatin söyler" (Râgıb Pâşâ) [322]
"Şeyhin kerâmeti kendinden menkul!" [172]	sîne	"Sîne-i dervîşe virüp mey-i hurûş Başladı olmaya kerâmet-fürûş Lîk idüb Ahmed Ağa itikâd Dedi nola eyleyelim inkıyâd" (Nâbî) [167-168]
"Sağdıç emeği." [175]	emeği	"Emeği, sağdıç emeğine döndü" [46]
"Su içene yılan bile dokunmaz!" [181]	kerem	"Kereminle var ol!" [270]
"Sudaki balık pazarlığı." [182]	denizdeki	"Denizdeki balığın pazarlığı olmaz." [182]
"Son pişmanlık fayda vermez." [183]	ayıpdır	"Ayıpdır âkile mağbûn olmak Son pişmanlığa makrûn olmak" (Sünbülzâde Vehbî) [222]
"Soldaki sıfır gibi zâid." [184]	bulduğu	"Bulduğu sefer alaydı makbûn ider Yanına bir habbe konsa ün ider" (Atâyî) [93]
"Soluna davul çalar." [184]	fâsid	"Fâsid idi fikri gibi meşrebi Kâsid idi kârî gibi mezhebi Zelle-i Hâlile varup almada Solağına durma davul çalmada" (Atâyî) [230]
"Zarûretde teyemmüm câizdir." [188]	su bulunmazsa	"Su bulunmazsa zarûretde teyemmüm câiz" (Gubârî) [181]

"Taziya tut, tavşana kaç!" [190]	geh şikâr	"Geh şikâra cıkalım dâire-i kûhsâra Diyelim taziya tut tavşana kaç kaç amma" (Vâsıf) [300]
"Dağ yürümez, abdâl yürür." [192]	aklı	"Akli var gelmez anın dîvâna Halvetinden olamaz bî-gâne Gûş idüp dedi şeh-i ferruh-hâl Tağ gelmezse yürüsün abdâl" (Atâyî) [218]
"Ârif isen bir gül yeter." [206]	tuhfe	(Gönderme yapılan söz tespit edilememiştir.)
"Ârife bir işâret yeter." [207]	el-ârif	"El-ârifü tekfihi'l-işâre" [42]
"Âriyeti ata binen tez iner." [207]	aceb mi	"Aceb mi katre ârâm etmese ebr-i bahâr üzre Binenler tiz nüzûl eyler semend-i müsteâr üzre" (Nâbî) [212]
"Âşığî çok naz usandırır." [207]	meşhûr	"Meşhûr meseldir âşıkî çok nâz usandırır" (Fennî) [315]
"Âşığa Bağdad ırâk değildir." [208]	ol-gâh	"Kâh-keşân vecelesinde sal bırak Çünkü değil âşıka Bağdâd ırâk" (Atâyî) [265]
"Abânın kadri yağmurda bilinir." [211]	bilinir	"Bilinir kadr-i abâ mevsim bârân olsa." [95]
"Acele ile yürüyen yolda kalır." [212]	irişür	"İrişür menzil-i maksûduna âheste giden Tiz-i reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır" [65]
"Akla yelken etdi!" [219]	keşti	"Keşti-nişin-i gam-kin eyler mi akla yelken" (İzzet Mollâ) [293]
"Gârib kuşun yuvasını Allah yapar." [224]	ne gam	"Ne gam uçub vatanımdan baid düşdüm Yapar garib kuşun âşyanımı Allah" (Şinâsi Merhûm) [334]
"Katre katre âb-ı zâid âkıbet deryâ şevd" [248]	damlaya	"Damlaya damlaya göl olur" [128]
"Kalbden kalbe yol vardır." [249]	mine'l-kalb	"Mine'l-kalbi ile'l-kalbi sebîlâ" [320]
"Kanâat gibi devlet olmaz." [252]	el-kanâat	"Kanâat sâhibi azîz, tama' sâhibi ise zelîl olur" [215]
"Kuru ağaca kan bulaşdırma." [256]	ne çiçekdir	"Ne çiçekdir biliriz tâze fidân Çok filiz aşladılar ana cihân Kuru ağaca bulaşdırmam kan İşte başında kavak yelleri var" (Fâzıl) [332]
"Kahr yüzünden lütuf gördü." [261]	halâvet-yâb	"Helva tenceresi sırtında!" [119]
"Kılı kırk yarar." [263]	gerçi-vâsıl	"Gerçi ki bir gözli idi mihr-veş Sözün efkâra velî rişte-keş Ehl-i nazar ârif idi hâsılı Rişte değil kırk yarardı kılı" (Atâyî) [292]
		"Vâsıl ise ger matlabin ol şem-i cemâle Pervâne-sıfat bezme yanıp yakılarak var Ey nâr-ı nigez zûlf ü miyâne sarılınca Ahvâlimi arz etmede yâre kılı kırk yar" (Âkif Pâşâ) [337]
"Bildirir sonra zamâne ne imiş kıymet-i âb." [263]	ana	"Kıymet ü kadr-i hayât-ı pederi bilmeyen Bildirir sonra zamâne ne imiş kıymet-i eb" (Esad Muhlis Pâşâ) [263]
"Kepenek altında er yatar." [266]	kürküne	"Kürküne borküne bakma asla Örf ü zarf âdemi etmez âlâ Postu sırtında olur hayvânın İlmi sadrında olur insânın Hân içinde dürr ü güher bulunur Kepenekde dediler er bulunur" (Sünbülzâde Vehbî) [287]
"Kedi bütün gece rüyâsında kuyruk görürmüş!" [267]	gürbe	(Gönderme yapılan söz tespit edilememiştir.)

"Kerâmeti kendinden bilirmiş." [269]	şeyhin	Şeyhin kerâmeti kendinden menkul! [172]
"Kişinin mikdârı kelâmından bellidir." [275]	muhabbet	"Muhabbet sözü cân içre ki cândan dahi nâz gider Bulunmaz dünyâda mahrem sâkın fâş etme esrârı Sana ol dost için düşmân cefâ etse tahammül kıl Gelin didârına âşık gerek hoş göre her hârı Aceb haddince Mevlânânın sözün Türkice nazm eyler Kelâmından olur malûm kişinin kendi mikdârı" (Celâleddin Rûmî) [309]
"Kişi yorganına göre ayağını uzatmalıdır." [275]	yorgan	"Yorgana göre kim ki uzatmazsa ayağı Bir lahzacık olsun göremez zevk-i ferâğı" (Halil Edîb Beğ) [379]
"Kişinin medârı olsa kendi başına olur." [278]	kendisi	"Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede Kande kaldı gayrıya imdâd ede" [281]
"كلو او ايشو بواو لاتسر فوا" (Âyet-i Kerîmedir) [278]	gerçi	"Gerçi ki bir gözli idi mihr-veş Sözün efkâra velî rişte-keş Ehl-i nazar ârif idi hâsılı Rişte değil kırk yarardı kılı" (Atâyî) [292]
"Kendini dirhem dirhem satar!" [282]	itmeden	"İtmeden sarf-ı güher mahzen-i endişemden Satarım kendimi şâirlere dirhem dirhem" (İzzet Mollâ) [64]
"Köpek kocayınca kedilerin masharası olur!" [283]	kurd	"Kurd kocayınca köpeğin masharası olur" [204]
"Kötülük her kişinin kârı, iyilik er kişinin kârıdır." [285]	bir kimseye	"Bir kimseye kalbimde yok ancak sitem itmek Düşmânlarımı kasdım esir kerem itmek" (Şerîf) [73]
"کرچه خدا گفت کلو او اشریوا" "در عقبش گفت ولاتسرفوا" (Sâ'dî) [292]	kalû	(Gönderme yapılan söz tespit edilememiştir.)
"کریه هم‌شب بخواب بیندنیه" [292]	kedi bütün	"Kedi bütün gece rüyâsında kuyruk görürmüş!" [267]
"Gül dikensiz, yâr ağyarsız olmaz." [293]	gönül	"Gönül ağyâr için incitme yâre Gül olmaz bağ-ı âlemde dikensiz" (Neylî) [298]
"Gülü tarife ne hacet ne çiçekdir biliriz!" [293]	ne çiçekdir	"Ne çiçekdir biliriz tâze fidân Çok filiz aşladılar ana cihân Kuru ağaca bulaşdırmam kan İşte başında kavak yelleri var" (Fâzıl) [332]
"Gülü seven dikenine katlanır." [294]	başım	"Başım rahat eder, dilim durursa" [73]
"Gemisini kurtaran kapdandır." [295]	ver	"Ver donanmaya takvîyet şandır Gemisin kurtaran kapdandır" (Şinâsi Merhûm) [340]
"Gökde ararken yerde buldu." [298]	yerde	"Yerde buldum o mehi gökde ararken bu gice Bu kerem-i himmetidir tâli-i vârunumuzun" (İzzet Mollâ) [374]
"Gönül kocamaz!" [299]	ilâ	(Gönderme yapılan söz tespit edilememiştir.)
"Gönül masûmdur, gördüğünü isder!" [299]	arzû	(Gönderme yapılan söz tespit edilememiştir.)
"Gün doğmadan neler doğar!" [299]	şeb	"Şeb mahv olub hemîşe ki necm-i seher doğar Encâm-ı inhizâmda mihr-i zafer doğar Âbisten-i safâ vü kederdir leyâl hep Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar" (Rahmî) [170]
"Mürüvvete endâze olmaz." [312]	her ne	"Her ne dürlü himmete endâze olmazsa yine Müşteri olma metâ-ı devlete himmet budur" (Cevrî) [356]
"Mezâr taşı gibi dimdik." [312]	rûhdur	"Rûhdur kaleb-i insâna Fehîmâ irfân Heykel-i bî-hünerân add olunur seng-i mezâr" (Süleymân Fehîm) [151]
"Müfid sirke baldan tatlıdır." [316]	bâd-ı hevâ	"Bâd-ı hevâ pekmez, baldan tatlıdır" [72]

"Maksûd bir ama rivâyet muhtelif." [317]	muhîtin	"Muhîtin vasfıdır azb u üçâc-ı lezzet-i enhâr Müsemma vâhid ammâ muhtelif evsâf ile esmâ" (Nâbî) [309]
"Mine'l-kalbi ile'l-kalbi sebilâ." [320]	kalb	"Kalbden kalbe yol vardır" [249]
"Meyve ağacından uzak düşmez!" [323]	armud	"Armud ağacından uzak düşmez" [18]
"Meyvesini ye de ağacını sorma!" [323]	üzümünü	"Üzümünü ye de bağını sorma!" [55]
"Nâbi gibi!" [324]	sözde	"Sözde darb-ı mesel îrâdına söz yok amma Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel" (Nâbî) [165]
"Nezâket imândan gelir." [328]	el-nezâket	(Gönderme yapılan söz tespit edilememiştir.)
"Ne kumaşdır biliriz." [334]	gülü	"Gülü tarîfe ne hacet ne çiçekdir biliriz!" [293]
"Vücûd kocar, gönül kocamaz." [338]	er kârır	"Er karır, gönül karımaz." [20]
"Her zevkin bir humârı vardır." [346]	her neşenin	"Her neşenin âhir çekilir derd-i humârı" (Hâcî Ârif Beg Merhûm) [355]
"Her şeyin cehlinden ilmi yeğdir." [348]	bilmek	"Bilmek elbetde değil mi ahsen Sorsalar ben anı bilmem dimesen Hazretin nâsa budur telkîni Utlubû'l ilmi velev bi's-sini İtme âr öğren oku ehlinden Her şeyin ilmi güzel cehlinden" (Nâbî) [87]
"Her sargı her yaraya göre olmaz." [348]	bil	"Bildığın gibi değil, bulduğun gibi" [90]
"Yaş deridir çekdikce uzar." [364]	dedi çok	"Dedi çok söz götürür gitdikce Yaş deridir uzanur çekdikce" (Münîf) [143]
"Yalım alçak?" [370]	bîd ki	"Bîd ki zîb-i çemen bağ olur Geçilmekle yalım alçağ olur" (Atâyî) [94]
"Yeni dostdan vefâ gelmez." [376]	eski dost	"Eski dost düşman olmaz, yenisinden vefâ gelmez." [22]
"Yorganına göre ayağını uzatmalıdır." [379]	kişi yorganına	"Kişi yorganına göre lâzım uzatmak ayağın Beli dest-i buhalâ ne uzanur ne kısılır" [275]
"Yüreğine su serpildi!" [379]	yanar âteş	"Yanar âteş hicrâna va'd-i bûseyle Su serpişmiş idi lisân-ı dil harîfe o şûh" (Vâsıf) [378]
"Yol bilen kervâna katılmaz." [382]	aşkı	"Aşkı kodum cunûn yolun tutdum Yol bilen kârvâna katılmaz" (Ulvî) [216]
"Yuvarlanan taş yosun tutmaz." [383]	men	(Gönderme yapılan söz tespit edilememiştir.)

Eserde atasözlerinin bazıları doğrudan verilmeyip şiirde kullanıldığı şekliyle manzum olarak aktarılmıştır. Bu metinler farklı şairlerin şiirlerinden seçilen dördlük, mısra ve beyitlerin içerisinde yer almaktadır. Metinde verilen şiirlerin 35'inin kime ait olduğu belirtilmemiş, 2 şiirde "lâ-edrî" ifadesi kullanılırken 33 şiirde hiçbir ifade yoktur. Yazar tarafından belirtilen 55 farklı şairin şiirlerinden örnekler yer almaktadır. En fazla manzume örneği olan şairler "Atâyî (19), Sünbülzâde Vehbî (16), Vâsıf (14), Nâbî (10), Hâtem (10), İzzet Molla (9), Râgıb Paşa (8) ve Şinâsi (7)"dir. Bunların dışında kime ait olduğu eserde belirtilmeyen şiir örneklerinden 8 tanesinin yazarı tarafımızdan tespit edilmiş olup bunlar Ziya Paşa (4), Şeyhülislam Yahya (1), Vehbî (1), Arab-zâde Abdurrahman Efendi (1) ve Koca Râgıb Paşa (1)'dir. Şiirlerinden örnek verilen şairler ve örnek sayısı tabloda gösterilmiş olup şairlerin isimleri eserde yazıldığı gibi aktarılmıştır. Bir şiir örneğinin yanına "Mesîre/Meysere (r.a.)" ifadesi eklenmiş, tereddütte kalındığından bu ifadenin iki farklı okunuş şekli verilmiş olup bir şair adı mı olduğu ise tespit edilememiştir.

Şair Adı	Şiir Sayısı	Şair Adı	Şiir Sayısı	Şair Adı	Şiir Sayısı	Şair Adı	Şiir Sayısı
Atâyî	19	Ulvî	4	Neşât	2	Râşid	1
Sünbülzâde Vehbî	16	Cevrî	4	Usûlî	2	Gubârî	1
Vâsıf	14	Neylî	3	Şerîf	2	Esâd Beg	1
Nâbî	10	Sâmî	3	Haşmet	2	Âkif Paşa	1
Hâtem	10	Bâkî	3	Safvet	1	Şeyh Rızâ	1
İzzet Molla	9	Münîf	3	Niyâzî	1	Surûr-ı Sâni	1
Râgıb Pâşâ	8	İbn Kemâl	3	Lebîb	1	Ahmed Paşa	1
Şinâsi Merhûm	7	Hâkânî	2	Rahmî	1	İzzet Ali Paşa	1
Fâzıl	6	Fitnat Hanım	2	Sâ'dî	1	Pertev Efendi	1
Hâfız-ı Şirâzî	6	Sâib-i Tebrizî	2	Makâlî	1	Halil Edib Beg	1
Nev'î	6	Nâil-i Kâdim	2	Zâtî	1	Esâd Muhlis Paşa	1
Sâbit	5	Celâleddin Rûmî	2	Nef'î	1	Kâzım Paşa Merhum	1
Şeyh Gâlib	5	Sultân Süleymân	2	Fennî	1	Hacı Arif Beg Merhum	1
Fuzûlî	4	Süleymân Fehîm	2	Figânî	1	Şairi Belirtilmeyen Şiir Sayısı	35
Alıntı Yapılan ve Adı Belirtilen Toplam Şair Sayısı					55	Şairi Belirtilen Toplam Şiir Sayısı	193
Metin içinde belirtilmeyen ve tarafımızdan tespit edilen şairler ve şiir sayıları				Ziya Paşa	4	Şeyhülislam Yahya	1
				Koca Râgıb Paşa (?)	1	Arab-zâde Abdurrahman Efendi	1
				Vehbî	1		

Eserde geçen şiir örnekleri arasında Hâfız-ı Şirâzî'ye ait 6 mısra ve Sâ'dî'ye ait 1 beyit olmak üzere toplam 7 Farsça beyit ve mısra bulunmaktadır. Bir âyet-i kerîme örneğine de yer verilmiştir.

Şiir örneklerinden sadece Nef'î'nin bir beytinin bir cümleyle kısa açıklaması yapılmış olup diğer şiir örnekleriyle ilgili herhangi bir açıklama yoktur:

“Tohm-ı mihreş mî feşânem berzemîn-i cân u dil
Çün mesel-bâşed ki her cîzî ki kârî bedrevî (Nef'î) [99]
(Ne ekersen onu biçersen atasözünde olduğu gibi, can ve gönül zeminine onun sevgi tohumunu ekerim.)”

Eserdeki metinlerin sıralamasında sadece sekiz atasözünden sonra örnek şiir parçaları verilmiştir. Bu örnekler şunlardır:

“Su bulunmayan yerde teyemmüm câizdir.” [181]

“Su bulunmazsa zarûretde teyemmüm câiz” (Gubârî) [181]

“Sorma kişinin aslını izzetinden bellidir” [182]

“Sorma kişinin aslını izzetinden bellidir

Ağzı eğri gözü şaşı ensesinden bellidir” [182]

“Taş dikdi.” [190]

“Taş dikdim menzil-i nizâma dü-pâye hâmeden

Nâvek-i idrâkımın işte ayak şâhidleri” (Vâsıf) [190]

“Tuzlu oturdu!” [200]

“Tuzlu oturur sonra sakın kıyma kebâba

Ey rind-i mey-âşâm biraz hakk-ı nemek tut” (Sünbülzâde Vehbî) [200]

“Ârif olan mektûbu ardından okur” [206]

"Ârif olan begim ardından okur mektûbu" [206]

"İşret insânın mihekkidir" [216]

"İşret güher-i âdemi temyîze mihekdir"² [216]

"Geç geçenden." [291]

"Gecdiğiçün bende senden geçdi vakt-i hüsn-i yâr

Geç geçende sen dahi ey âşık-ı bîçâre var" (Sâmî) [291]

"Kişi yorganına göre ayağını uzatmalıdır" [275]

"Kişi yorgana göre lâzım uzakmak ayağın

Beli dest-i buhalâ ne uzanır ne kısalır" [275]

Metinde yer verilen ve içinde atasözlerinin geçtiği şiir örnekleri sayfa sıralamasına göre aşağıda aktarılmıştır. Şiirlerin yanında parantez içinde şairi, köşeli parantez içinde de sayfa numarası verilmiştir. Bazı şiirlerin kime ait olduğu belirtilmemiş, bunlar arasından yazarı tespit edilenlerse dipnotta aktarılmıştır.

"Ateşlenirse câm ile deryâ dil olsa da

Sûfi deniz tutuşdu disek bî-kemân olur" (Hâtem) [7]

"İdrâkın eğer var ise makûl-şinâs ol" (Cevrî) [15]

"İrs olur mu âb-ı vicdân hüneri

İlmidir necl-i ümidin pederi" (Sünbülzâde Vehbî) [19]

"Âşinâya âşinâ, bigâneye bigâneyiz" (Cevrî) [25]

"Efendi genc beye hizmet eylemek güç imiş" (Sâbit) [29]

"Akraba idik akreb olduk biz bize

Ayrı düşdük bakmaz olduk yüz yüze" [30]

"İkbâl-i kerem hilkat-i erbâb-ı himemdir

Şehbâl-i himem zînet-i ashâbı keremdir" [31]

"Altun ile mîzânda bir gelse dahi seng

Sıkletde bir olmak ile kıymetde bir olmaz" (İbn Kemâl) [34]

"Aldırub mâmeliki inleme zenbûr gibi!" (İbn Kemâl) [36]

"Elbetde olur ev yıkanın hânesi virân" [41]

"Elbetde gider, gelen cihâna" (Fuzûlî) [41]

"El-hazer sûz-ı derûnumdan amân yaklaşma

Âteşin penbe ile olmaz oyunu zîrâ" (Vâsıf) [41-42]

"Elde altun bilezikdir sanat

² Ziya Paşa'nın *Terkîb-i Bend*'inden alınmıştır (Enginün-Kerman, 2011, s. 92).

Ki verir ehline feyz ü rifat” (Şinâsi Merhûm) [43]

“El gölgesi vereydi bize sâye-i çınâr
Semt-i zevâle mihr atardı kapağı” (Hâtem) [44]

“Öğren lisân-ı asr u rûsum-ı zamâneyi
Bak tab-ı nâsa hâle münâsib tekellüm et” (Esad Beg) [56]

“Ol sanemden Bâkiyâ bir buse dava kıl yürü
Söylemezse öp hemân ağzın sukût ikrârıdır” (Bâkî) [58]

“Ey olan bâde-i ikbâl ile ser-mest-i gurûr
Korkarım bir gün olur sen de olursun mahmûr” (Şinâsi Merhûm) [63]

“Ey birâder dinle pendim varsa malın sakla pek
Kalırsa düşmana kalsın dostu muhtâc olma tek” [63]

“İtmez gürisnegân-ı heves gamzeden hazer
Meşhûrdur kılıca sarılır dimişler aç” (Hâtem) [64]

“İtmeden sarf-ı güher mahzen-i endişemden
Satarım kendimi şâirlere dirhem dirhem” (İzzet Mollâ) [64]

“Erişir menzil-i maksûduna âheste giden
Tîz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır”³ [65]

“İki lâkırdıyı bir araya getirme mahâl
Dehân-ı şekve-i küşâde ziyân tefsîde” (İzzet Mollâ) [67]

“Bâki kalan bu kubbede hoş bir sedâ imiş”⁴ (Bâkî) [75]

“Bir çiçekle yaz olur derdim olaydı nev-bahâr
Tek hemân âsude müjgân olmasun çeşm-i hasûd” (Hâtem) [80]

“Bir değirmendir cihân her kimse bekler nevbetin” (Zâtî) [81]

“Bir kimseye kalbimde yok ancak sitem etmek
Düşmanlarımı kasdım esir-i kerem etmek” (Şerîf) [83]

“Bilmek elbetde değil mi ahsen
Sorsalar ben anı bilmem dimeden

Hazretin nâsa budur telkîni
Utlubû’l ilmi velev bi’s-sini”

³ Kayahan Özgül, bu şiirin Koca Râgıb Paşa’ya ait olduğunu ilgili çalışmasında belirtmiştir (2022, s. 57). Fakat bu şiir Koca Râgıb Paşa’nın *Dîvânı*’nda tespit edilememiştir (Demirbağ, 1999; Yorulmaz, 1989).

⁴ Bâkî’nin *Dîvânı*’ndan alınmıştır. Mısraın alındığı beytin tamamı şu şekildedir:

“Âvâzeyi bu âleme Dâvûd gibi sal
Bâkî kalan bu kubbede hoş bir sada imiş” (Bâkî, 1994, s. 210)

"İtme âr öğren oku ehlinden
Her şeyin ilmi güzel cehlinden" (Nâbî) [87]

"Bu âb u tâb ki vardır cemâl-i pâkinde
Eline su koyamaz âfitâb-ı hûrşîd" (Pertev Efendi) [89]

"Bunun keyfiyeti tabîr olunmaz zevke dairdir" (Nev'î) [92]

"Boğazında halka demir ayağında künde var
Dosta ermesin dilersen kündelerin kır da var" [92]

"Bulduğu sefer alaydı makbûn ider
Yanına bir habbe konsa ün ider" (Atâyî) [93]

"Bu meseldir sürüdürler köpeği öldürene
Şimdiden pay-ı rakîb-i sege bir ip takalım" (İzzet Mollâ) [93]

"Bîd ki zîb-i çemen bâğ olur
Geçilmekle yalımı alçağ olur" (Atâyî) [94]

"Perçem dilbere benzer diyeni sünbül-i bağ
Göge erdi başı gör ana olan enâmı" (Surûri-i Sâni) [97]

"Tohm-ı mihreş mî feşânem berzemîn-i cân u dil
Çün mesel-bâşed ki her çizî ki kârî bedrevî" (Nef'î) [99]
(Ne ekersen onu biçersen atasözünde olduğu gibi, can ve gönül zeminine onun sevgi tohumunu ekerim.)

"Sâbit-kadem ol merkez-i memûn-ı rızâda"⁵ [102]

"Harîs olur kişi pek men olunduğu fiile"⁶ (Fâzıl) [116]

"Hevâ-yı nefsdan sermâye-i izzetdir istignâ
Aziz olmazdı Yûsuf çekmese dâmen Zelihâdan" (Râgıb Paşa) [119]

"Hâk-sâri-i hüner-pîşeyi zillet sanma
Pertev-i mihr yere düşse de pâ-mâl olmaz" (Râşid) [121]

"Hudâ kâdirdir eyler seng-i hârâdin güher peydâ
Hudâ nâmerde değil merde dahi etme muhtâc" [122]

"Hirmen-i ömrü savurduk dâneyi vermekdeyiz
Âsiyâb-ı çarha geldik şimdi nevbet bekleriz" (Niyâzî) [122]

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi

⁵ Ziya Paşa'nın *Terķib-i Bend*'inden alınmıştır (Enginün-Kerman, 2011, s. 90).

⁶ Enderunlu Fâzıl'ın *Dîvân*'ından alınmıştır. Mısraın alındığı beytin tamamı şu şekildedir:

"Harîs olur kişi pek men olunduğu fiile
Revâc-ı bâdeye fart-ı yasadır bais" (Beyhan, 2021, s. 853)

Olsa kumlar sağışınca ömrüne hadd u aded
Gelmeye bu şişe-i çarh içre bir saat gibi" (Sultân Süleyman) [125]

"Hâce ne eyle be-gâyet ta'zîm
Hak üstâd aceb emr-i azim

Harf-i pür-nokta-i men ilmini
Anla kıldığını pende seni

Kayd-ı mihnetden olur âzâde
Dâimâ kulluk eden üstâde

Hocaya her kim iderse azâd
Görmedik olduğunu berhudâr" (Sünbülzâde Vehbî) [126]

"Hûb olan elbette kendin gösterir" (Nâbî) [126]

"Dâimâ mu'tim olan men'im olur
Mükerrerrem olmaz mı o kim mükrim olur

Dışden artar demeden asl-ı merâm
Eylemekdir fikrâyı it'âm" (Sünbülzâde Vehbî) [128]

"درکار خیر حاجت هیچ استخاره نیست" (Hâfız-ı Şîrâzî) [130]

"Dest-i gavnâsân-ı insâfa girer bir gün çıkar
Bu meseldir ki sen insâniyyet et ummâna at" (Lebîb) [131]

"Dökemez su eline çeşme-i mihr-i rahşân
Viremez dilberimin destine nâhid leğen" (İzzet Mollâ) [139]

"Devletin kâidesine hizmetden fâidesine himmet yeğdir!" (Yâvuz Sultân Selim) [140]

"Dehen-i kâzib oluruz her akşâm
Birdir imlâda yalân ile yılân

Âteşe yansa da beyt-i kezzâb
İnanıp kimse getirmez ana âb" (Sünbülzâde Vehbî) [143]

"Dedi çok söz götürür gitdikce
Yaş deridir uzanur çekdikce" (Münîf) [143]

"Dedi dilber eylemezdim pûse-i lalim diriğ
Kand ile beslerdim olaydı eğer cerâr bir" (Fitnât) [143]

"Dirdi kim efendi hiç bakma
Cevher-i eşk-i çeşme ip takma" (İzzet Mollâ) [144]

"Rabbena enzel aleyna mâide

Çünkü yok sâhib-i hânenen fâide" [150]

"Rûhdur kaleb-i insâna Fehîmâ irfân
Heykel-i bî-hünerân add olunur seng-i mezâr" (Süleymân Fehîm) [151]

"Rûy-ı zer dem beste-i leb bestesin handân ider
Zaferân nev-i nebâtın Hoca Nasreddinidir" (Nâbî) [152]

"Zülf-i yâre dokundu gibi sabâh
Sad-hezâr âfitâb var dilde" (Münif) [154]

"Ziynetsiz olarak kaldı hemân bir şimşir
Bir çiçekle yaz olur mu bu meseldir farazâ" (Vâsıf) [157]

"Sağar-ı zerrin cem-i kâm-kâr
Kaşık mı ağzının ey tâb-kâr" (Atâyî) [158]

سبحان من تحير في صنعه العقول
سبحان من بقدرته يعجز الفحول [158]

"Sürb imiş âteşi gör virdi tüfekden kalbe
Destinin patladı başına ara yerde kabak" (Vâsıf) [159]

"Seng-i hâne koyacakmış çün baş
Kalmasun sonra da taş üstünde taş" (Atâyî) [164]

"Sevdiğin emvâli infâk etmesek
Menzil-i maksûda irmez sa'y oku

Bu malın sıdkına şâhid yeter
لن تتألوا البر حتى تنفقوا (İbn Kemâl) [164-165]

"Sözde darb-ı mesel îrâdına söz yok amma
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel" (Nâbî) [165]

"Sîne-i dervîşe virüp mey-i hurûş
Başladı olmaya kerâmet-fürûş

Lîk idüb Ahmed Ağa itikâd
Dedi nola eyleyelim inkıyâd" (Nâbî) [167-168]

"Şeb mahv olub hemîşe ki necm-i seher doğar
Encâm-ı inhizâmda mihr-i zafer doğar

Âbisten-i safâ vü kederdir leyâl hep
Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar" (Rahmî) [170]

"Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkıt ne bilir
Mübtelâyı gama sor kim giceler kaç sâat" (Sâbit) [170]

“Şişe-i nâmusu çalub yerlere
Yüz suyunu dökdü hemân yok yere” (Âtâyî) [172]

“Sanman şafak görüp tef-i kahrın sipihirden
Tâb-ı nedâmet ile tutuşdu etekleri” (Münîf) [176]

“Subhu gördüm ziyâd etdim
Dilber-i sine-çâkı yâd etdim

Çünkü olmaya tâlim-i yâver
Kara günlüye sabahdan ne doğar” (Atâyî) [177]

“Sabrım tükenmesin der iken gitdi nakt-i cân
Ulvî ne çâre az tama’ çok ziyân eder” (Ulvî) [178]

“Sü uyur düşmân uyur, hasta-i hicrân uyumaz” (Şeyh Gâlib) [181]

“Su bulunmayan yerde teyemmüm câizdir.” [181]
“Su bulunmazsa zarûretde teyemmüm câiz” (Gubârî) [181]

“Sorma kişinin aslını izzetinden bellidir” [182]
“Sorma kişinin aslını izzetinden bellidir
Ağzı eğri gözü şaşı ensesinden bellidir” [182]

“Sûfiyi sâki-i bezm etmededir câne-i sâfa
Basdırır derler acı acıyı meşhur mesel” (Hâtem) [183]

“Taş dikdi.” [190]
“Taş dikdim menzil-i nizâma dü-pâye hâmeden
Nâvek-i idrâkımın işte ayak şâhidleri” (Vâsıf) [190]

“Tâlimdir ta ezelden her işim aksi düşer
Şâhin için tuzak kursam bahtıma kuzgun düşer” [193]

“Tabîbin olsa da kizbî marîzin sıhhatin söyler”⁷ (Râgıb Pâşâ) [195]

“Tıfl hakkâ ki dedim çekme fikir yayını var
Er olan ekmeğini taşdan çıkarır dedi o yâr” (Sâmî) [196]

“Tutalım âlemi şemşir ile pür eyleseler
Yakışur mı yine hiç kel başa şemşir amma” (Vâsıf) [198]

“Turmuşum bin kemin olursa küşâd
Tîr-i yârâne her-çi bâd-â-bâd

Umma kaçmak bozar giryândan

⁷ Koca Râgıb Pâşâ’nın *Dîvân*’ından alınmıştır. Mısraın geçtiği beytin tamamı şu şekildedir:
“Muvâfıkdır yine elbet mizâca şive-i hikmet
Tabîbin olsa da kizbî marîzin sıhhatin söyler” (Koca Râgıb Pâşâ, 1999, s. 231)

Uslanan gam çeker mi yârândan" (Atâyî) [199]

"Tuzlu oturdu!" [200]

"Tuzlu oturur sonra sakın kıyma kebâba

Ey rind-i mey-âşâm biraz hakk-ı nemek tut" (Sünbülzâde Vehbî) [200]

"Ârif olan mektûbu ardından okur" [206]

"Ârif olan begim ardından okur mektûbu" [206]

"Âkile mahz-ı tecrid lâzım

Zât-ı aynı gibi ola dâim

Bu tecrid ise

Ârife mâye-i irfânlıktır" (Fâzıl) [209]

"Âlem-i âb letâfetde bir içim sudur

Rind deryâkeş bezm-i meye âb-ı rûdur" (Haşmet) [209]

"Âlem-i fânide resm-i zindegânî böyledir" (Cevrî) [210]

"Aceb binâsı güzel tarihi pak dil-cûdur

Bu çeşme-sâr-ı letâfetde bir içim sudur" (İzzet Ali Pâşâ) [211]

"Aceb mi katre ârâm etmese ebr-i bahâr üzre

Binenler tiz nüzûl eyler semend-i müsteâr üzre" (Nâbî) [212]

"Arz-ı hâlin neyle tahrîr eylesün gönlüm sana

Bu meseldir ki kalem dîvâneye bigânedir" (Vâsıf) [214]

"Azizim gitdi lafz-ı himmetin manâsı âlemden" [215]

"Aselle la'lini tebdîl ederse bakkal al

O tıfl-ı işve-nümâ balsa bahası da bal" (Hâtem) [215]

"İşret insânın mihekkidir" [216]

"İşret güher-i âdemi temyîze mihekdir"⁸ [216]

"Aşk toz kondurmaz ol kaş-ı kemânın fevkine

Tîr-i âhım çıksa şast-ı lâ-mekânın fevkine" (Kâzım Pâşâ Merhûm) [216]

"Aşk kim kalbe gıdâdır ne yenir ne yutulur

Bir demir leblebidir çiğneyene aşk olsun" (Şinâsi Merhûm) [216]

"Aşkı kodum cunûn yolun tutdum

Yol bilen kârvâna katılmaz" (Ulvî) [216]

"Afv ederse vaz-ı küstehânemi şâirlere

Bir üzengi parlatayım ki kamaşsın gözleri" (Vâsıf) [217]

⁸ Ziya Paşa'nın *Terkîb-i Bend*'inden alınmıştır (Enginün-Kerman, 2011, s. 92).

“Afv eyleyelim belki bilmez
Bir sürçen atın başı kesilmez” (Şeyh Gâlib) [217]

“Aklı var gelmez anın dîvâna
Halvetinden olamaz bî-gâne

Gûş idüp dedi şeh-i ferruh-hâl
Tağ gelmezse yürüsün abdâl” (Atâyî) [218]

“İlm bir lücce-i bi sahildir
Anda âlim geçinen câhildir

Cehle Hak mevt dedi ilme hayât
Olma hem-hâl-i gurûh-ı emvât

Olma mahrûm-ı hayât-ı ebedî
İlimle fark ide gör nîk ü bedî” (Nâbî) [219]

“İlm ü hünerde medhâli yokdur kıyâfetin” (Nâbî) [220]

“Ayıpdır âkile mağbûn olmak
Son pişmanlığa makrûn olmak” (Sünbülzâde Vehbî) [222]

“عيسى نتوان كشت بتصدق خرى چند” (Nâbî) [222]

“Uyûb-ı nâsı ifşâdan libâsın soymak ehvendir” (Râgıb Paşa) [222]

“Gark olup çeşmden akan yaşa
Başını urdu taşdan taş” (Atâyî) [224]

“غريب رادل سرکشته باوطن باشد” (Hâfız-ı Şîrâzî) [225]

“Gamdan ölmem korkarım gayret-i helâk eyler beni” (Neşât) [226]

“Avn u inâyet-i rabbâniye sabr u sebât ile berâberdir” (Mesîre/Meysere r.a.) [228]

“Fareler mekel ider hânesini bekâlık” (Sâbit) [230]

“Fâsid idi fikri gibi meşrebi
Kâsid idi kârî gibi mezhebi

Zelle-i Hâlile varup almada
Solağına durma davul çalmada” (Atâyî) [230]

“Fark eylemeyen cevheri sarraf değildir” (Nev’î) [232]

“Figânî yaşını tök rûz-ı hecr-i zülfünden
Ak akçe kara gün için denir meseldir bu” (Figânî) [233]

"Fukara menzildir bunda taazzum olmaz
Ki taazzum edenin âkıbeti hayr olmaz" [233]

"Fehm idüp nahnü kaseknâ serin
Düşünüp hikmet-i Mevlâ serin

Rızk-ı maksûma kanâatdır ehem
Hem dirhem eyle olma dirhem

Sen hemân kismetine ol kâni
Olamaz rızkına kimse mâni" (Sünbülzâde Vehbî) [236]

"Karıncalar çekirgenin budun çekmiş Süleymâna
Nemiz vardır size takdîme şâyeste fakîrâne" [240]

"Kazdığı kuyuya düşer hışmınan
Çoğun ider kendi tûfengi helâk" (Atâyî) [240]

"Kâf-ı ikbâlde ankâ iken âh
Avlıyor şimdi sînek pâresi yok" (Safvet) [242]

"Kabz u bastı bu yolun der-pey olur birbirine
Her düzün bir yokuşu her yokuşun bir düzü var" [243]

"Kadr-i dürr ü gevheri âlem bilir
Âdemi amma yine âdem bilir" (Şeyh Gâlib) [244]

"Kismetindir gezdiren yer yer seni
Gâfil olma âkibet yer yer seni" (Lâ-edrî) [247]

"Kıssadan hissedir el-kıssa arz" (Hâkânî) [248]

"Kafes ardından o tûtî kuşlar
Söyledirsen ne şekerler çığner

Hep o tûtîlerin âyinesi var
Yani billûr gibi sînesi var

Câmdan taşra edince nazarı
Görünür şişede mânend-i peri" (Sünbülzâde Vehbî) [249]

"Kalb-i dervîşe tokunma hazer et
Fukarâdır diye hüsn-i nazar et

Çok olsa cezbese min-indillâh
Etme meczûba hakâretle nigâh

Biliriz ağzı ile kuş kapamaz
Âdemi yiksa da anlar yapamaz" (Sünbülzâde Vehbî) [249-250]

“Koca iblis ise ıslık demedi
Yemişini ye ağacın sorma dedi” (Atâyî) [253]

“Kul günâh eylemese afva mukârin olamaz” (Haşmet) [259]

“Koyalar cehresine anca nikâb
Başlıyor kısa miyân-ı ahbâb

Girdi şemşîr ile nâz u raksa
Âh ol saçı uzun akli kısa” (Fâzıl) [261]

“Kahr-ı dehr ile olup tûtî-i garâbe hem-nişîn
Yine davâyı garâb eyler garâbet bundadır” (Nevâî) [261]

“Kıyâmetde hesâbı olmayanlardandır ol gâfil
Ki fark eyler firâkın şâmını subh-ı kıyâmetde” (Fuzûlî) [262]

“Kılmadın hiç ayak altına nigâh
Beni ferdâya mı saldın eyvâh

Bizi urdun mu yine dîvâra
Çıkdı mı ipliğimiz pazara” (Fâzıl) [263]

“Kıymet ü kadr-i hayât-ı pederi bilmeyen
Bildirir sonra zamâne ne imiş kıymet-i eb” (Esad Muhlis Pâşâ) [263]

“Kâm alup ol iki meliklerden
Zevki aşurdılar feleklerden

Lubede bâz-ı hatt-ı bî-bedeli
Geldi bitdi bu oyunun sakalı” (Atâyî) [264-265]

“Kâh-keşân vecelesinde sal bırak
Çünkü değil âşika Bağdâd ırâk” (Atâyî) [265]

“Kerem idüp bu hâb-ı hargûş
Vardı it uykusuna oldu hamûş

Düşünüp hileye çün bu tımâr
Bahr-i efkâra talardı her bâr

Boynuna ehl-i fiten borc koymaz
Sü uyur hâsılı düşmân uyumaz” (Sâbit) [270]

“Kerem-kânı kerem etmek itâdır
Keremsizden kerem ummak hatadır” [270]

“Kerem gördükçe ey Bâkî gedâlara ricâ artar!”⁹ [270]

⁹ Bâkî'nin *Dîvân*'ından alınmıştır. Mısraın geçtiği beytin tamamı şu şekildedir:

"Kesmiş atmışdır anı etme cedel
Lâ-yü'sel a'mâ yefâl" (Hâkânî) [271]

"Kişi kendi rızasıyla çıkıp terk-i diyâr etmez
Gidip gurbet ili kahrın çeküp kendin harâb etmez" [272]

"Gidüp gurbet ili kahrın çeküp kendin harâb etmez" [273]

"Kişi yorganına göre ayağını uzatmalıdır" [275]
"Kişi yorgana göre lâzım uzakmak ayağın
Beli dest-i buhalâ ne uzanır ne kısalır" [275]

"Kişiye her iş alâ görünür
Kuzguna yavrusu ankâ görünür" (Şinâsi Merhûm) [275]

"Kelâmından olur malûm kişinin kendi mikdârı" (Celâleddin Rûmî) [276]

"كلو اواشو بواولاتسر فوا" (Âyet-i Kerîmedir) [278]

"Kemâlinden haber ver kimse senden ihtişâm almaz" (Râgıb Pâşâ) [279]

"Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede
Kande kaldı gayrıya imdâd ede" [281]

"Küpeli burmalı kâküllü buhûr-ı Meryem
Küpemi bendimi yine turre-i tarrar-ı tarar" (Hâtem) [284]

"Kürküne borküne bakma asla
Örf ü zarf âdemi etmez âlâ

Postu sırtında olur hayvânın
İlmi sadrında olur insânın

Hân içinde dürr ü güher bulunur
Kepenekde dediler er bulunur" (Sünbülzâde Vehbî) [287]

"Geçse kapından ehl-i dil eyler kaffân hasûd
Cânâ meseldir it ürür kârbân geçer" (Ulvî) [291]

"Geç geçenden." [291]

"Gecdiğiçün bende senden geçdi vakt-i hüsn-i yâr
Geç geçende sen dahi ey âşık-ı bîçâre var" (Sâmî) [291]

"Kırpiklerimin hâli harâb oldu yasımla
Su sızmaz iken bir nice dem aralarından" (Ulvî) [292]

"Toyılmaz hân-ı ihsâna kanâat gelmez insâna
Kerem gördükçe ey Bâkî gedâlardan recâ artar" (Bâkî, 1994, s. 140)

کرچه خداکفت کلو او اشربوا
"در عقبش کفت ولاتسرفوا" (Sâ'dî) [292]

"Gerçi ki bir gözli idi mihr-veş
Sözün efkâra velî rişte-keş

Ehl-i nazar ârif idi hâsılı
Rişte değil kırk yarardı kılı" (Atâyî) [292]

"Keşti-nişin-i gam-kin eyler mi akla yelken" (İzzet Mollâ) [293]

"Gel eyle eski meseldir ki sıvanmaz hûrşîd
Ey riyâ-pîşe çamurdur bu revîş çekme emek" (Hâtem) [293]

"Gül olmaz bağ-ı âlemde dikensiz" (Neylî) [293]

"Gelmesün eksik terâzide metâi kimsenin"¹⁰ (Nâil-i Kadim) [294]

"Gördün zamâne uymadı sen uy zamaneye" (Nev'î) [296]

"Gördüğünden kimseler âlemde mehcûr olmasın" (Râgıb Pâşâ) [296]

"Gönül ağyâr için incitme yâre
Gül olmaz bağ-ı âlemde dikensiz" (Neylî) [298]

"Gönül bir dağ ile fahr eyleme dağ üstüne dağ ur
Meseldir gülşen-i âlemde bir gülle bahar olmaz" (İzzet Molla) [298]

"Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yokdur" (Nev'î) [298]

"Geh şikâra çikalım dâire-i kûhsâra
Diyelim taziya tut tavşana kaç kaç amma" (Vâsıf) [300]

"Lâzım mı Burakı medh ü tavsîf
Bu kârı ana kim etdi teklif

Afv eyleyelim ki belki bilmez
Bir sürçen atın başı kesilmez" (Şeyh Gâlib) [301]

"Latîf ekserine makrûn oldu
Müşterinin işi altun oldu" (Atâyî) [302]

"Mal ise âdemi etmez ignâ
Evvelâ gelmeyecek kalbe gınâ

Çeşm-i hırsı toyurur cân ancak

¹⁰ Nâil-i Kâdim'in *Dîvân*'ındaki bir şiirden alınmıştır. Mısraın geçtiği beytin tamamı şu şekildedir:
"Olmasun rûsvaylukda intifâi kimsenin
Gelmesün eksik terazide metâi kimsenin" (Nâil-i Kâdim, 2019, s. 438)

Mevt eder çirkin anın pak ancak" (Sünbülzâde Vehbî) [305]

"Mâlik oldum burada ben hüner-i mümtâza
İşte meydân-ı sühân gitmeyelim Şirâz'a

Haleb anda ise bunda bulunur endâze
İşte meydân-ı sühân gitmeyelim Şirâz'a" (Süleymân Fehîm) [306]

"Metâi âteş olan çarşûya sığmaz imiş"¹¹ (Nâilî-i Kadîm) [307]

"Meseldir akdğı yerden yine suyu akar derler
Mübeşşer bir eserdir lüle-i mecrâyı âlâya" (Hâtem) [307]

"Muhabbet sözü cân içre ki cândan dahi nâz gider
Bulunmaz dünyâda mahrem sâkın fâş etme esrârı

Sana ol dost için düşmân cefâ etse tahammül kıl
Gelin dîdârına âşık gerek hoş göre her hârı

Aceb haddince Mevlânânın sözün Türkice nazm eyler
Kelâmından olur malûm kişinin kendi mikdârı" (Celâleddin Rûmî) [309]

"Muhîtin vasfıdır azb u üçâc-ı lezzet-i enhâr
Müsemma vâhid ammâ muhtelif evsâf ile esmâ" (Nâbî) [309]

"Merd odur kim ola ehl-i mezâk
Gül gibi hem alnı açık yüzü ak" (Atâyî) [311]

"Merd olanlar sözünün ola eri
Çâre var mı ki sühân döne geri" (Atâyî) [311]

"Merd-i meydân-ı rızânın kârı eyvallâhdır" (Şeyh Rızâ) [311]

"Mürüvvet-mend olan nâkâm-ı düşmenle kâm almaz" (Râgıb Pâşâ) [312]

"Misk-i revhi gibi çıkdı kahvesi ezhârın
Yine burnu büyüdü gülşene zanbak taş atar" (Hâtem) [314]

"Meşhûr meseldir âşıkı çok nâz usandırır" (Fennî) [315]

"Mazmûn-ı nev elbet bulunur levh-i dilinde
Vâsıf ne kadar olsa yine eski kütükdür" (Vâsıf) [315]

"Muzaffer vakt-i fırsatda adûdan intikâm almaz" (Râgıb Pâşâ) [315]

"Mazûr olup dime yokdur ben gibi

¹¹ Nâilî-i Kadîm'in *Dîvân*'ındaki bir şiirden alınmıştır. Mısraın geçtiği beytin tamamı şu şekildedir:

"Füruğ-ı gevher-i idrâke teng imiş bu cihân

Metâi âteş olan çarşûya sığmaz imiş" (Nâilî-i Kadîm, 2019, s. 413)

Bir muhâlif rüzgâr eser savurur harman gibi” [316]

“Makâlî ta’n-ı câhilden ne gam erbâb-ı irfâna
Atarlar taşı elbette dıraht-ı meyvedâr üzre” (Makâlî) [317]

“Mekr-i bünyâdı üstüvâr olmaz
Hile âsârı pâydâr olmaz” (Fuzûlî) [318]

“Mekr-i künc kanâat ola dahi çerh-i âmâle
Denilmişdir ki zîrâ kenz-i lâ-yefnâ kanâatdır” (Şerîf) [318]

“Minnet ile kokma gülü al eline süseni
Geçme nâmerd köprüsünden ko âparsun su seni” [320]

“Miyân-ı güft ü gûda bed-meniş îhâm eder kıymet
Secâat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler

Muvâfıkdır yine elbet mizâca şîve-i hikmet
Tabibin olsa da kizbî marîzin sıhhatin söyler” (Râgıb Pâşâ) [322]

“Meyl eder elbetde hâke mîvedâr olsa dıraht”¹² [323]

“Nâdan ile muhabbet katı ârdır bilene
Çünkü nâdân ne gelirse anı söyler diline” [324]

“Nâm-âver etdi kerr ü fer erbâb-ı zâhiri
Semmûrun iştiârına bâis derisidir” (Neşâtî) [325]

“نبود خيردر آن خانه كه عصمت نبود” (Hâfız-ı Şîrâzî) [326]

“Nüşan maraz-ı aşka ilâc eylemedi hiç
Ey şeyh-i kerâmet-fürûş ez de suyun iç” (Sâbit) [327]

“Nush ile yola gelmeyi etmeli tekdir
Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötekdir” [327]

“Nefsin seni râm etmeye sen nefsini râm et”¹³ [329]

“Noksânını bil bir işe ya başlama evvel
Yâ başladığın kâr-ı pezîrâ-yı hitâm et”¹⁴ [329]

“Nûş eden sahbâyı lalin hoş eder meyler gibi
Bûs eden gonca dehânın dem çeker neyler gibi

Her gice şevkinle ey mâh-ı felek meşreb senin

¹² Şeyhülislam Yahyâ’ya ait bir mısra olup mısraın geçtiği beytin tamamı şu şekildedir:

“İltifât eyler sana ey dil o şâh-ı nîk-baht

Meyl eder elbette hâke mîve-dâr olsa dıraht” (Şeyhülislam Yahyâ, 1995, s. 39)

¹³ Ziya Paşa’nın *Terkîb-i Bend*’inden alınmıştır (Enginün-Kerman, 2011, s. 94).

¹⁴ Ziya Paşa’nın *Terkîb-i Bend*’inden alınmıştır (Enginün-Kerman, 2011, s. 94).

Nâlem ayyûka çıkar âvâz-ı hey heyler gibi" (Vâsıf) [330]

"Ne tasaddi-i vesâyet eyle
Ne vekâlet ne kefâlet eyle

Eline mal-ı yetimi alma
Nâr-ı sûzân-ı cehime dalına" (Sünbülzâde Vehbî) [332]

"Ne çiçekdir biliriz tâze fidân
Çok filiz aşladılar ana cihân

Kuru ağaca bulaşıdırmam kan
İşte başında kavak yelleri var" (Fâzıl) [332]

"Ne dil-rübude bu da olaydık ne dil-rübamız olaydı" (Neylî) [332]

"Ne dedim tövbeler olsun bu da fiil-i şerdir
Benim ömrüm günahımdan iki kat bed-terdir" (Şinâsi Merhûm) [333]

"Ne rütbe mürtefi bünyâddır kasr-ı tevâzu
Riyâz-ı cennete nezzâre kâbildir zemîninden"¹⁵ [333]

"Ne revâ ırzı olan tüccâra
Zammedip hileyi kesb ü kâra

Çekerek fâide fikriyle ziyân
Halk içinde ola hâli yamân

Âkıbet alçak edip pâyesini
Kediye yükle de sermâyesini

Sonra dükkânına düşse fare
Yarılıp başı ola sad-pâre" (Sünbülzâde Vehbî) [333]

"Ne gam uçub vatanımdan baid düşdüm
Yapar garib kuşun âşyanını Allah" (Şinâsi Merhûm) [334]

"Neyleyim katdı soğuk suyunu pişmiş aşâ" (Vâsıf) [335]

"Vâsıl ise ger matlabin ol şem-i cemâle
Pervâne-i saffet bezme yanıp yakılarak var

Ey nâr-ı nigez zülf ü miyâne sarılınca
Ahvâlimi arz etmede yâre kılı kırk yar" (Âkif Pâşâ) [337]

"Vâizin nâr-ı cehennem dediği fırkat imiş" (Usûlî) [338]

"Vehbî idi şu dünyânın tayağı

¹⁵ Bu şiirin 18. yüzyılda yaşamış Arab-zâde Abdurrahman Efendi'ye ait olduğu belirtilmektedir (URL-2)

Vehbî gitdi yine dünyâ bas bayağı¹⁶ [340]

“Ver donanmaya takvîyet şandır
Gemisin kurtaran kapdandır” (Şinâsi Merhûm) [340]

“Veresiye her ki sunar bâdeye dost
İki kere olur imiş ser-mest” (Fâzıl) [341]

“Hay bâri yürü yordamına güleyim birâz
Türp sıkayım zerâfetine fos çoğa bu nâz” (Vâsıf) [342]

“Hep çekdiceğim kendi cezâ-ı amelimdir” (Vâsıf) [343]

“Hicrân gibi mevt ömre sürmez
Allâh ne verir ki kul götürmez” (Şeyh Gâlib) [343]

“Her ağaç kim boy atar serv-i hırâmân olmaz” (Fuzûlî) [344]

“Her işin ey rakîb çirkindir
Küllü fiil mine'l-kabihi kabih” (Usûlî) [344]

“Her tehî minâyı baht-ı âzerde saman olmasun
Ne meseldir akdıği yerden arkamış yine su” (Fitnat Hanım) [345]

“Her sühan vakti ve her nükte mekânı dâred” (Hâfız-ı Şîrâzî) [347]

“Her Ali Haydar değil, her seyfe denmez Zülfikâr” (İzzet Molla) [349]

“Her ki rânist edeb lâyük-ı sohbet nebûd” (Hâfız-ı Şîrâzî) [351]

“Her ki zahmi hored elbette figânî dâred” (Sâib-i Tebrîzî) [351]

“Herkesi-ra ruy-ı der-i tamir-i divar-ı hodest” (Sâib-i Tebrîzî) [352]

“Her neşenin âhir çekilir derd-i hümârı” (Hacı Ârif Beg Merhûm) [355]

“Her ne dürlü himmete endâze olmazsa yine
Müşteri olma metâ-ı devlete himmet budur” (Cevrî) [356]

“Hüner âkrân içinde her cihetden fâik olmaktadır” (Nev’î) [358]

“Yâr için ağyâra minnet etdiğim ayb olmasın
Bağbân bir gül için bin hâra hizmetkâr olur” (Lâ-edrî) [361]

“یارب مبادکس را مخدوم بی عنایت” (Hâfız-ı Şîrâzî) [361]

“Yârsız kalmış cihânda ayıbsız yâr isteyen” (Ahmed Pâşâ) [361]

¹⁶ Bu şiirin hangi “Vehbî” mahlaslı şaire ait olduğu tespit edilememiştir.

"Yaşadıkca kişide artar imiş akl u maâş" (Nev'î) [364]

"Yâl ü bâl yâri anma etme beyhûde refs
Bal demekle ağzını tatlı olur sanma abes" (Sâmî) [370]

"Yerde buldum o mehi gökde ararken bu gice
Bu kerem-i himmetidir tâli-i vârunumuzun" (İzzet Mollâ) [374]

"Yanar âteş hicrâna va'd-i bûseyle
Su serpişmiş idi lisân-ı dil harîfe o şûh" (Vâsıf) [378]

"Yoksa tâleb buradan boş gitmez
Olan oldu kesilen baş bitmez" (Atâyî) [389]

"Yorgana göre kim ki uzatmazsa ayağı
Bir lahzacık olsun göremez zevk-i ferâğı" (Halil Edîb Beğ) [379]

SONUÇ

Atasözleriyle ilgili yapılan çalışmaların özellikle Tanzimat'tan sonraki dönemde arttığı görülmektedir. Tanzimat'tan sonra dili sadeleştirmek, edebiyata halkın yararını gözetten bir öğreti aracı niteliği vermek amacıyla bazı aydınlar halk kültürünün öğretici ürünleriyle ilgilenmeye başlamışlardır. 19. yüzyılın sonlarında kaleme alınan atasözleriyle ilgili çalışmalar arasında Tekezâde Mehmed Said'in *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü* isimli eseri yer almaktadır.

Çalışmanın giriş kısmında Tekezâde M. Said, halkı aydınlatmak için bu risaleyi yazdığını, metinlerin insanlık için ahlâkî değerler içerdiğini ve birçok kişinin bu metinlerden yararlanacağını düşünerek eseri hangi amaçla kaleme aldığını belirtmiştir. Yazar, eseri meydana getirirken noktalama işaretlerine yer vermiş ve "ünlem, nokta, virgül, soru işareti, köşeli parantez, çift tırnak, parantez işareti, üç nokta"yı kullanmıştır. Bazı cümlelerin sonlarında ise birden fazla noktalama işaretini kullanıldığı tespit edilmiştir. Metinler aktarılırken bazı kelimelerin yanına daha kolay anlaşılması için parantez içinde eş ya da yakın anlamları veya yöresel kullanılışları da verilmiştir.

Eser içinde metinler elifba sırasına göre aktarılmış fakat herhangi bir sıra numarası verilmemiştir. Bu sıralamada metinlerin ilk iki harflerindeki alfabetik sıralama göz önüne alınmış ve bu ayırım da metinlerin arasında belirtilmiştir. En fazla metin elif harfi kategorisinde bulunmaktadır. Toplam 4612 metin tespit edilmiş olup yazarın belirttiği 5742 sayısı ile örtüşmemektedir. Fakat şiir parçaları arasında birden fazla atasözünün bulunduğu örneklerin olması bu farklılığın bir sebebi olabilir. Ayrıca eserde Türkçe dışında 28 Arapça ve 5 Farsça atasözü ve deyim bulunurken 7 tane de Farsça şiir örneği vardır.

Metnin genelinde yer isimleri herhangi bir işaret kullanılmadan yazılırken iki yer ismi parantez içinde verilmiş ve bu durumun nedeni tespit edilememiştir. Yer isimlerinin yazımında iki farklı kullanımın olduğu görülmektedir. Parantez işaretinin vurgulanmak istenen bazı kelimelerin belirtilmesi için de yazar tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir.

Eserde dipnot yöntemi de kullanılmış ve toplam 79 tane dipnot vardır. Bunların 58'i kelime açıklamaları, 20'si de Arapça/Farsça atasözlerinin Türkçe çevirileridir. Bir dipnotun ise hangi kelimenin açıklaması olduğu metin içinde belirtilmezken o sayfadaki atasözlerinin incelenmesi neticesinde dipnotun hangi kelime için verildiği çıkarımı yapılmıştır.

Yazarın eseri oluştururken kullandığı yöntemlerden biri de atasözünün aynısı ya da benzerinin geçtiği metin içindeki diğer sözlere gönderme yapmasıdır. Bu durum ilgili atasözünün sonuna parantez içinde gönderme yapılan cümlelerin ilk kelimesi yazılarak belirtilmiştir. Metin içinde 125 tane gönderme yapılan kelime vardır. Bazı örneklerde iki farklı kelime kullanılarak iki ayrı metne gönderme yapıldığı belirtilmiştir. Bu şekilde aynı ya da benzer atasözlerinin farklı kullanımları da tespit edilmiştir. Gönderme yapılan birkaç atasözü ise tespit edilememiştir.

Eserde atasözlerinin bazıları doğrudan verilmeyip şiirde kullanıldığı şekliyle aktarılmıştır. Bu atasözleri farklı şairlerin şiirlerinden seçilen dördlük, mısra ve beyitlerin içerisinde yer almaktadır. Metin içinde verilen şiirlerin 35 tanesinin kime ait olduğu yazar tarafından belirtilmemiştir. İki şiirde "lâ-edrî" ifadesi kullanılırken 33 şiirde hiçbir ifade yoktur. Metin içinde 55 farklı şairin şiirlerinden örnekler yer almakta ve bu şairler şiir örneklerinin yanında parantez içinde belirtilmiştir. En fazla şiir örneği verilen şairlerin; "Atâyî (19), Sünbülzâde Vehbî (16), Vâsıf (14), Nâbî (10), Hâtem (10), İzzet Molla (9), Râgıb Paşa (8) ve Şinâsî (7)" olduğu görülmektedir. Bunların dışında kime ait olduğu belirtilmeyen şiirlerden sekiz tanesinin hangi şairlere ait olduğu tespit edilmiştir.

Metinlerin çoğunluğu tek satır hâlinde ve sadece atasözü olarak aktarılırken bazı atasözleri ise şiir içinde kullanıldıkları gibi manzum olarak yazılmıştır. Bu metinlerin 65'i mısra, 204'ü beyit, 1 tanesi dördlük nazım biriminden oluşmaktadır.

19. yüzyılda kaleme alınan bu eser, metinlerin aktarılmasında kullanılan farklı yöntemler ve içerdiği metin sayısı bakımından atasözleri hakkında hazırlanan en kapsamlı çalışmalar arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ö. A. (1988), "Atasözleri, Deyimler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962*, Ankara: TDK Yayınları, ss. 131-166.
- ATLI, S. (2020). *Türk Edebiyatında Karagöz Fıkraları*, İstanbul: DBY Yayınları.
- BÂKÎ (1994). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, haz. Sabahattin Küçük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BEYHAN, E. (2021). *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- BORATAV, P. N. (1996), *Nasreddin Hoca*, Ankara: Edebiyatçılar Derneği Yayınları.
- BORATAV, P. N. (2000), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- DEMİRBAĞ, Ö. (1999). *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Ragıb*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- DUNDES, A. (2006). "Doku, Metin, Konteks", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, çev. Metin Ekici, haz. M. Öcal Oğuz- Metin Ekici vd., Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 58-77.

- ENGİNÜN, İ.-Kerman, Z. (2011). *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri-1 Şiir (1860-1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2020). *Dîvânı Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- NÂİL-İ KÂDİM (2019), *Dîvân*, haz. Haluk İpekten, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- OY, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZGÜL, M. K. (2022). *Dîvan Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle Modern Türk Şiirine Doğru*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ŞEYHÜLİSLAM YAHYA (1995), *Şeyhülislam Yahya Divanı*, haz. Rekin Ertem, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TAİLAİTİ, T. (2019). *Tataristân-ı Çini'de Bir Cinayet (Dil İncelemesi-Metin-Sözlük)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- TEKE-ZÂDE Mehmed Said (1310), *Tataristan-ı Çini'de Bir Cinayet*, Kostantiniye: Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- TEKE-ZÂDE Mehmed Said (1311), *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü*, Kasbar Matbaası.
- YORULMAZ, H. (1989). *Koca Râgıb Paşa Dîvânı (Araştırma ve Metin)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- URL-1: "Mehmed Sa'îd, Teke-zâde", (Mad. yaz: Müberra Gürgendereli), <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmed-said-tekezade> (erişim tarihi: 26.05.2025).
- URL-2: "Bâhir, Arab-zâde Abdurrahmân Efendi" maddesi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, Beyhan KESİK, "<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahir-arabzade-abdurrahman-efendi>" (erişim tarihi: 29.09.2025).

EXTENDED ABSTRACT

The number of studies on proverbs appears to have increased particularly after the period of Tanzimat. Following the Tanzimat, some intellectuals began to take an interest in the instructive products of folk culture in order to simplify the language and to attribute to literature the function of a didactic tool that would serve the public good. Among the studies on proverbs written in the late nineteenth century is the work entitled **Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü** by Tekezâde Mehmed Said.

In the introduction to the work, Tekezâde M. Said states that he composed this treatise in order to enlighten the public. He emphasizes that the texts contain moral values beneficial to humanity and explains the purpose of the work by noting that many readers would benefit from these materials. While compiling the work, the author made extensive use of punctuation marks and employed the exclamation mark, period, comma, question mark, square brackets, quotation marks, parentheses, and ellipsis. It has also been observed that in some sentences more than one punctuation mark is used at the end. During the transcription of the texts, certain words are accompanied by synonymous or semantically related expressions, as well as regional usages, provided in parentheses in order to facilitate comprehension.

Within the work, the texts are arranged according to the alphabetical order of the Arabic script (*elifbâ*), although no numerical ordering is provided. In this arrangement, the alphabetical order of the first two letters of the texts was taken into consideration, and these distinctions were indicated between the entries. The largest number of texts appears under the letter **elif**. A total of 4,612 texts have been identified, which does not correspond to the figure of 5,742 stated by the author. However, the presence of poetic passages containing more than one proverb may account for this discrepancy. In addition, the work includes 28 Arabic and 5 Persian proverbs and idiomatic expressions, as well as 7 examples of Persian poetry.

Throughout the text, place names are generally written without any special marking, whereas two place names are presented within parentheses, the reason for which could not be determined. It has also been observed that two different orthographic practices are employed in the writing of place names. Furthermore, the author appears to have used parentheses to emphasize certain words intended to receive particular attention.

The work also employs the method of footnotes, with a total of 79 notes. Of these, 58 consist of lexical explanations, while 20 provide Turkish translations of Arabic and Persian proverbs. In one instance, the word to which the footnote refers is not explicitly indicated in the text; however, through examination of the proverbs on the relevant page, it was possible to infer the word for which the explanation was provided.

Another method used by the author in compiling the work is to make cross-references to other expressions within the text where the same or a similar proverb appears. This is indicated by writing, in parentheses at the end of the relevant proverb, the first word of the sentence to which the reference is made. In total, 125 such referenced words occur within the text. In some examples, two different words are used to refer to two separate texts. Through this method, different usages of identical or similar proverbs can also be identified. Nevertheless, several of the proverbs to which references are made could not be located.

Some proverbs in the work are not presented directly but rather appear in the form in which they are used within poetic contexts. These proverbs occur in quatrains, lines, and couplets selected from the poems of various poets. The author does not specify the authorship of 35 of the poems included in the text. In two poems the expression **lâ-edrî** ("unknown") is used, while in 33 cases no indication is provided. The work contains examples from the poems of 55 different poets, whose names are indicated in parentheses alongside the poetic excerpts. The poets represented with the highest number of examples are Atâyî (19), Sünbülzâde Vehbî (16), Vâsîf (14), Nâbî (10), Hâtem (10), İzzet Molla (9), Râgıb Paşa (8), and Şinâsi (7). In addition, eight of the poems whose authorship was not specified in the text have been identified as belonging to particular poets.

While the majority of the texts are presented in a single line solely as proverbs, some are written in verse form, reflecting the manner in which they appear in poetry. Among these poetic examples, 65 consist of single lines, 204 are couplets, and one is composed in a quatrain form.

This work, written in the nineteenth century, ranks among the most comprehensive studies on proverbs in terms of both the variety of methods employed in the presentation of the texts and the large number of materials it contains.